

PIESŇOVÉ ŽÁNRE V TRADIČNEJ HUDOBNEJ KULTÚRE NA SLOVENSKU

MODELY ŽÁNROVÝCH SYNTÉZ V ETNOMUZIKOLÓGII

HANA URBANCOVÁ

PhDr. Hana Urbancová, DrSc.; Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava; e-mail: hana.urbancova@savba.sk

ABSTRACT

Systematic study of traditional song culture, using the category of song genre, has been conducted in Slovakia during the last two decades in particular and has opened methodological paths towards the contextual study of song structure. During this period soundings in depth were conducted on selected song groups, and the theoretical premises of genre research were tested. Resulting from both these lines of research, there has been a refinement of analytic procedures and interpretative models, which culminated in the conception of genre syntheses. The genre syntheses provide a complex view of the song as a unity of music (tune), text and social function. They are aimed at the mapping of genre specificities (features which distinguish the given song genre from the context of the others), and at the same time they interpret these features in wider socio-cultural, regional and historical-evolutionary connections.

Key words: traditional song culture, genre, history of research, interdisciplinary approach, song structure, social function, genre synthesis, hay-making songs, Marian legends, Christmas carols, Midsummer songs

Úvod

V polovici 20. storočia vznikla prvá vedecká monografia o slovenskej ľudovej piesni, ktorá mala pre slovenskú etnomuzikológiu zakladateľský význam. V kontexte etnomu-

zikologických, resp. hudobnofolkloristických škôl strednej a východnej Európy táto práca reprezentovala modernú myšlienkovú syntézu s využitím impulzov pochádzajúcich z viacerých vedných disciplín – porovnávacej hudobnej vedy, etnológie a vied o umení. Monografia *Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného* (¹1951, ²1997) od Jozefa Kresánka priniesla na základe analýzy hudobnej štruktúry geneticko-vývinovú teóriu slovenskej ľudovej piesne.¹ Jej podnety, rozšírené o problematiku ľudových hudobných nástrojov a nástrojovej hudby, regionalizmus a interetnické vzťahy, rozpracovali do podoby novej syntézy Alica Elscheková a Oskár Elschek v *Úvode do štúdia slovenskej ľudovej hudby* (¹1962, ²1996, ³2005).² Obidve práce sa stali východiskom, z ktorého sa odvíjalo štúdium ľudovej piesne, hudby a tanca na Slovensku a v prostredí slovenských minorít v zahraničí, a to v komplementárnosti terénnej dokumentácie, štúdia historických prameňov a teoretickej reflexie.³

V priebehu druhej polovice 20. storočia sa výskum tradičnej piesne, hudby a tanca rozčlenil do niekoľkých oblastí a profilovali sa základné špecializácie slovenskej etnomuzikológie s presahmi do etnoorganológie a etnochoreológie. Čiastkové syntézy, ktoré vznikali na ich báze, venovali pozornosť analýze a klasifikácii ľudových piesní, piesňovým druhom a žánrom, ľudovým hudobným nástrojom a nástrojovej hudbe, hudobnému štýlu, regionálnym a lokálnym hudobným kultúram, interetnickým vzťahom, typológii ľudových tancov a hier, tvorivej osobnosti v tradičnej hudobnej kultúre. Dynamický vývin zaznamenal najmä výskum inštrumentálnej hudby a tanca, podporený hnutím folklorizmu.⁴ Na prelome 80. a 90. rokov sa však zároveň objavila požiadavka prehĺbeného štúdia piesňových druhov a žánrov, ktoré by nadviazalo na domácu výskumnú tradíciu s využitím nových podnetov zo súčasnej etnomuzikológie.

Druhy a žánre tradičnej vokálnej kultúry zaznamenali v poslednom období najväčší nárast záujmu bádateľov. Ich výskum sa začal rozvíjať u nás koncom 50. rokov a dodnes intenzívne prebieha, a to aj v podobe jednej zo subšpecializácií etnomuzikológie a folkloristiky. Na báze piesňových druhov a žánrov sa venuje pozornosť v rovnakej miere hudbe aj slovu, hudobnej aj textovej zložke piesne, pričom súčasťou ich štúdia sú čiastkové sondy do poetiky textov. Z hudobného hľadiska sa rozpracovala problematika hudobnoštýlovej analýzy žánru ako syntézy vývinových vrstiev, regionálnych dialektov a hudobnoštruktúrnych znakov podmienených funkciou. Na báze druhovo-žánrových výskumov dochádza k tesnej spolupráci s ďalšími vednými odborníkmi, a to jednak v rámci muzikológie, jednak v kontaktoch s inými vednými disciplínami: kvôli reálnym historickým väzbám hudobnej zložky mnohých žánrov s hudobnou his-

¹ KRESÁNEK, Jozef: *Slovenská ľudová pieseň so stanoviska hudobného*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951. ELSCHKEK, Oskár: Genetické teórie ľudovej hudby a Kresánkova klasifikácia. In: *Ethnomusicologicum*, roč. 1, 1993, č. 1, s. 11-25. URBANCOVÁ, Hana: Kategória hudobného myslenia v Kresánkovej teórii slovenskej ľudovej piesne. In: *Slovenská hudba*, roč. 30, 2004, č. 1-2, s. 53-63.

² ELSCHEKOVÁ, Alica – ELSCHKEK, Oskár: *Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby I-III*. Bratislava : Osvetový ústav, 1962.

³ ELSCHEKOVÁ, Alica (ed.): *Súčasný stav etnomuzikologického bádania na Slovensku*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 1973. ELSCHKEK, Oskár (ed.): *Ethnomusicologicum III*. Revue pre etnomuzikológiu a etnochoreológiu. Bratislava : ASCO Art & Science, 2004.

⁴ DŮŽEK, Stanislav – GARAJ, Bernard: *Slovenské ľudové tance a hudba na sklonku 20. storočia*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2001.

toriografiou, kvôli analýze hudobnej (zvukovej) zložky s disciplínami systematickej hudobnej vedy, pre zohľadnenie piesňových textov s literárnou vedou, literárnou históriou a lingvistikou, pre pevné funkčné väzby na spevné príležitosti (obyčaje a zvyky, pracovné príležitosti a pod.) s etnológiou, resp. sociálnou a kultúrnou antropológiou.

Predložený text v stručnosti sumarizuje výsledky dvadsaťročného systematického štúdia tradičnej piesňovej kultúry na Slovensku prostredníctvom kategórie piesňového žánru. V tomto období výskum pokračoval v dvoch líniách: sledoval sa teoreticko-systématický aspekt žánrového štúdia a uskutočnili sa hĺbkové sondy do vybraných piesňových skupín, vymedzených na viacerých úrovniach (druh – žáner – subžáner). Ich priebežnou konfrontáciou dochádzalo k overovaniu, spresňovaniu a ďalšej špecifikácii nielen kategórie piesňového žánru, ale aj žánrovo-druhovej diferenciacie tradičnej piesňovej kultúry na Slovensku. Výsledkom je metodologický posun štúdia tradičných piesňových žánrov do roviny, ktorá sa zakladá na rozpracovaní analyticko-syntetických postupov aj interpretačných modelov.

Obidve línie výskumu s vyústením do tvorby individuálnych modelov žánrových syntéz dokladajú príklady štyroch monografických prác, ktoré sa sústreďujú na vybrané okruhy domácej tradičnej piesňovej kultúry: *Trávnice – lúčne piesne na Slovensku. Ku genéze, štruktúre a premenám piesňového žánru* (2005), *Vianočné piesne v slovenskej ľudovej tradícii* (2001), *Mariánske legendy v ľudovom speve. Príspevok k typológii variačného procesu* (2007) a *Jánske piesne na Slovensku. Štruktúra, funkcia, kontext* (2010). Štúdia je pokusom jednak o zhodnotenie skúseností a poznatkov z doterajšieho výskumu autorky k žánrovej problematike, jednak o predstavenie výsledkov poznania z uvedených štyroch žánrových syntéz s úmyslom prezentovať štyri rozdielne, individuálne modely ich spracovania.

Monografické práce približujú vybrané piesňové žánre s kľúčovým významom pre poznanie tradičnej piesňovej kultúry na Slovensku, a to z hľadiska jej špecifických znakov (trávnice), väzieb na širšie európske územie (legendické piesne), súvislostí s historickým repertoárovým kontextom (vianočné koledy) a vzťahov medzi spevom a obradom (jánske piesne). Tieto práce prinášajú teoretické rozpracovanie kategórie piesňového žánru na podklade terénnych výskumov a štúdia archívnych prameňov, v konfrontácii s podnetmi z európskej etnomuzikológie, najmä z obdobia 70. až 90. rokov. Predkladajú modely žánrových syntéz, ktoré na jednej strane vychádzajú zo spoločnej rámcovej definície piesňového žánru, na druhej strane sa orientujú na postihnutie individuálnych charakteristík každého z nich.

Žánrové syntézy, realizované na národnej (etnickej a teritoriálnej) úrovni, obsiahli jednu zložku žánrového výskumu tradičnej piesňovej kultúry – sústredili sa na spracovanie vybraných piesňových skupín. Druhou zložkou je tvorba žánrových systémov (sústav). Žánrovo-duhové systavy síce môžu vychádzať zo spracovania jednotlivých piesňových skupín a ich zoskupovania do väčších celkov, teda induktívnou cestou, zároveň však majú vlastnú metodológiu štúdia a vyžadujú si odlišný prístup vo viacerých výskumných fázach počnúc terénnym výskumom a končiac interpretáciou získaných poznatkov. Žánrová sústava ako teoreticko-metodologický problém aj ako výsledok špecifického klasifikačno-typologického triedenia piesňového materiálu z nášho územia sa stane predmetom samostatného rozpracovania v budúcnosti.

1. Vymedzenie problematiky

V slovenskej etnomuzikológii mala ľudová pieseň dlhodobo centrálné postavenie – všetky dôležité otázky a problémy výskumu sa pôvodne riešili na jej báze. Z ľudovej piesne sa stal úzko špecializovaný predmet výskumu, ktorý sa považuje za komplementárny k výskumu ľudových hudobných nástrojov, nástrojovej hudby a tanca. Tradičná hudobná kultúra ako celok nebola predmetom záujmu všestranne pripraveného etnomuzikológa tak, ako v niektorých iných výskumných školách stredovýchodnej Európy. Stala sa súčasťou pracovnej náplne tímu zloženého zo špecialistov zameraných osobitne na pieseň, na nástroje a nástrojovú hudbu a na tanec. V takejto tímovej zostave sa uskutočňovala nielen dokumentácia v teréne, ale čiastočne aj ďalšie spracovanie a zhodnotenie materiálu. Pieseň ako špecializovaný predmet výskumu sa zároveň začala skúmať v celistvosti – ako dvojvrstvová piesňová štruktúra zložená z melódie a textu a zároveň ako živý organizmus s väzbami na široké kontextové súvislosti spevu. V takejto viacvrstvovej podobe sa výskum ľudovej piesne stal jedným z charakteristických znakov slovenskej etnomuzikologickej školy. Vytvorili sa tým predpoklady na rozvinutie komplexného štúdia piesňových žánrov.

Analogický prístup bol prítomný už v prvej vedeckej syntéze slovenskej etnomuzikológie od Jozefa Kresánka.⁵ Táto práca sa venuje ľudovej piesni a jej hudobnej štruktúre z pohľadu etnomuzikológa, pričom na viacerých úrovniach zohľadňuje väzby na etnografický, muzikologický, umenovedný, historický, sociologický a kultúrnoantropologický kontext. Pomocou kategórií hudobného štýlu a hudobného myslenia autor sformuloval hypotézu o vzniku a vývine hudobnoštýlového profilu slovenskej ľudovej piesne, čím zásadným spôsobom ovplyvnil reflexiu ľudovej piesne na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Prispel k tomu komplexný a originálny spôsob uvažovania, ktorý v tejto práci autor predložil a pre ktorý sa táto monografia zaradila medzi pozoruhodné syntézy národných škôl európskej etnomuzikológie.

Ďalší vývin sa uberal dvoma smermi: jednak redukciou tejto komplexnosti smerom k štúdiu separovanej hudobnej štruktúry piesňových nápevov, jednak ďalším kultivovaním komplexného prístupu, a to najmä na báze výskumu piesňových druhov a žánrov. Tradícia viacaspektového prístupu, prítomná v Kresánkovej teórii slovenskej ľudovej piesne, však ostala u nás stabilizujúcim faktorom štúdia tradičnej hudobnej kultúry. Etnomuzikológia na Slovensku preto neprechádzala radikálnymi zvratmi v metodologickej orientácii – v určitej vývinovej fáze sa mohli revitalizovať niektoré aspekty prítomné v Kresánkovej teórii, najmä také, ktoré záviseli od dobových aktuálnych teoreticko-metodologických koncepcií výskumu.

Piesňové žánre patria k dominantným výskumným oblastiam európskej etnomuzikológie a folkloristiky.⁶ Ich definícia sa však menila nielen vnútorným vývinom týchto vedných disciplín, ale aj v závislosti od konkrétneho materiálu. Žánrovo-druhový aspekt sa presadil vo väčšine významných edícií ľudových piesní z 19. a 20. storočia, žánrová problematika bola zakomponovaná do syntetizujúcich prác mnohých európskych

⁵ KRESÁNEK, Jozef: Ref. 1.

⁶ STOCKMANN, Doris (ed.): *Volks- und Populärmusik in Europa*. (=Handbuch der Musikwissenschaft 12) Laaber : Laaber-Verlag, 1992, s. 49-278.

hudobnofolkloristických a etnomuzikologických škôl a fenomén žánru ostal dôležitým hľadiskom aj pri sledovaní vývinových premien tradičnej piesňovej kultúry – najmä tam, kde sa tieto kultúry zachovali v relatívne živých formách do 20. storočia.

V slovenskej etnomuzikológii bol žánrový aspekt integrovaný do väčšiny ťažiskových tém, riešených v priebehu druhej polovice 20. storočia: stal sa súčasťou geneticko-vývinovej teórie slovenskej ľudovej piesne, včlenil sa do systému etnomuzikologickej analýzy ako relevantný opisno-analytický údaj, stál v pozadí profilu hudobnoštýlových vývinových vrstiev, zohľadnil sa pri spracovaní hudobno-tanečnej tradície, bol oporou pri hľadaní historických paralel ľudovej hudby, pôsobil ako jeden z aspektov klasifikácie a typológie piesňového repertoáru a predstavuje aj jedno z dôležitých východísk pri štúdiu interetnických a interkultúrnych vzťahov.

Paralelne so zapojením žánrového aspektu do riešenia kľúčových tém slovenskej etnomuzikológie sa rozvíjal samostatný výskum piesňových druhov a žánrov. Podmienky na takto orientovaný výskum boli na území Slovenska vhodné z viacerých dôvodov. Hoci k zásadnejším premenám tradičnej piesňovej kultúry u nás začalo dochádzať v medzivojnovom období, dokumentáciu ľudových piesňových žánrov bolo možné v teréne uskutočniť aj v priebehu druhej polovice 20. storočia s presahmi až do súčasnosti.

Viacere piesňové žánre ostávajú súčasťou manifestného alebo latentného repertoáru. V lokálnych kultúrach sa traduje povedomie o ich existencii aj po ústupe piesní z primárnych foriem tradičnej spevnosti. Archívne a zbierkové fondy obsahujú množstvo piesňového materiálu, ktorý umožňuje žánrový výskum nielen vďaka kompletnému záznamu hudobnej a textovej zložky piesne, ale aj vďaka sprievodným údajom pri zápise. Kategória žánru, resp. funkcie bola dôležitou súčasťou metodiky terénnej dokumentácie aj v minulosti, kedy sa viaceré piesňové skupiny dostali do centra pozornosti zberateľov ako žánre s osobitným významom pre formovanie národnej a kultúrnej identity. Renesanciu záujmu o piesňové žánre v 90. rokoch 20. storočia vyvolali aj také repertoárové skupiny piesní, ktoré stáli dlhší čas mimo pozornosti zberateľov ako žánre „na pomedzí“ – tzv. pololudové a folklorizované piesňové formy, ktoré však boli integrálnou súčasťou spevnosti v tradičnom prostredí, kde vznikali za špecifických podmienok tvorby, alebo do tohto prostredia prenikli z iného sociálno-kultúrneho milieua.

Štúdium piesňových žánrov v slovenskej etnomuzikológii prešlo troma na seba nadväzujúcimi etapami. V prvej etape (50. – 60. roky) sa takto zameraný výskum realizoval vo väčšej miere na báze etnológie a folkloristiky, hoci aj s využitím podnetov z výskumu hudobných štýlov v etnomuzikológii. Vznikli prvé žánrové profily, ktoré naznačili orientáciu pozornosti tak k textovej, ako aj k hudobnej zložke piesní. Druhá etapa (70. – 80. roky) zdôraznila analytický prístup k textom a nápevom piesní na pozadí sociálnej funkcie a opisu spevných príležitostí. Využili sa pritom výsledky z klasifikačno-typologického výskumu nápevov ľudových piesní a skúsenosti z rozpracovania etnomuzikologickej analýzy; prístup k piesňovým textom sa však obmedzil najmä na základnú verzologickú a motívicko-tematickú charakteristiku. Prostredníctvom materiálových analýz sa autori zamerali na štruktúralno-funkčné charakteristiky troch žánrových zložiek: slovesnej (piesňové texty), hudobnej (melódie) a funkcionálnej (spevné príležitosti). Tretia etapa (90. roky až do súčasnosti) vychádza zo zhrnutia

výsledkov a skúseností z domáceho výskumu, ktoré sa zhodnotili novým spôsobom pri rozšírení žánrového konceptu, pri využití podnetov zo žánrového štúdia v európskej etnomuzikológii a pri zapracovaní metodologických podnetov z oblasti kognitívnych vied (emic/etic prístupy).

Uvedené štyri žánrové monografie sú výsledkom výskumnej etapy, v ktorej sa sústredila pozornosť na tvorbu žánrových syntéz – hĺbkových sond do vybraných piesňových skupín. Predmetom žánrových syntéz sa stalo využitie všetkých dostupných fondov materiálu s doplnkovým terénnym výskumom a ich zhodnotenie. Zámerom bolo prehĺbenie pohľadu pomocou rozpracovania jednak analytických východísk, jednak fázy interpretácie, prítomnej pri syntetizovaní poznatkov získaných pomocou analýzy. Cieľom monografických syntéz bolo zhodnotenie špecifik vybranej piesňovej skupiny ako žánru (subžánru) a určenie jeho miesta v tradičnej kultúre. V kontexte domáceho výskumu sa žánrové syntézy podieľajú na kompletizácii obrazu tradičnej vokálnej kultúry na Slovensku v širších historických, sociálno-kultúrnych, funkcionálnych a interetnických (interkultúrnych) väzbách. V kontexte medzinárodného výskumu prispievajú k rozpracovaniu teoretických aspektov štúdia tradičnej hudobnej kultúry prostredníctvom kategórie piesňového žánru.

2. História a súčasný stav výskumu

Výskum tradičnej, ľudovej piesne na Slovensku od prelomu 19. a 20. storočia prebiehal v kontexte dvoch vedných disciplín: etnológie (etnografie) a muzikológie (najmä hudobnej teórie). Na tomto základe sa sformovali dve samostatné výskumné línie, ktoré sa v určitých vývinových etapách prelínali, pričom si vzájomne sprostredkovali svoje hľadiská výskumu a aktuálne poznatky.⁷ Piesňové žánre sa stali výskumným priestorom, v ktorom dochádzalo k najtesnejšej spolupráci etnológie a (etno)muzikológie. Dejiny žánrového štúdia možno preto sledovať na báze oboch vedných disciplín s tým, že toto štúdium bolo poznačené aj ich výskumnými dominantami a metódami tak, ako sa menili vo vývine týchto vedných disciplín.

V 19. storočí bola druhovo-žánrová problematika obsiahnutá najmä pri riešení edičných otázok, spojených s vydaním prvých významných tlačených zbierok ľudových piesní (najmä *Národné spievanky* Jána Kollára, 1834 – 1835). V prvej rozsiahlej zbierke kompletných zápisov textov s nápevmi (*Slovenské spevy*, 1880 – 1926) síce piesňový materiál nebol publikovaný na základe záväzných triediacich kritérií, ale vo vyzvaní k príprave tohto edičného projektu sa objavili návody k zberateľskej práci, ktoré obsiahli aj žánrové hľadisko – pokyn zbierať piesne viazané funkciou na určité spevné príležitosti.⁸

Hoci viaceré rukopisné spevníky aj tlačené zbierky slovenských ľudových piesní obsahujú menšie súbory piesňových žánrov, za jeden z prvých dokladov sústreden-

⁷ URBANCOVÁ, Hana: Research on Folk Song Tradition in Slovakia: Contexts and Results. In: *Musicologica Istropolitana VI*. Ed. Marta Hulková. Bratislava : Katedra hudobnej vedy FFUK, s. 147-166.

⁸ FRANCISCI, Ján – MUDROŇ, Pavel – HALAŠA, Ondrej – KADAVÝ, Ján: Príhlas a vyzvanie. In: *Orol*, roč. 10, 1879, č. 11, s. 350-352.

ho záujmu, realizovaného v rámci dokumentácie prejavov slovenskej ľudovej kultúry, možno považovať dvojdielnu rukopisnú zbierku vianočných textov a nápevov *Prosto-národné vianočné piesne* (1863 – 1868) od zberateľa a zostavovateľa Andreja Kmeťa. Ako neskôr ukázala analýza tohto prameňa, zbierka je výsledkom cielavedomého úsilia zameraného na zachytenie vnútorne diferencovaného slovenského vianočného repertoáru v kontexte dobových zberateľských snáh národného obrodzenia. Tento repertoár bol zaznamenaný síce prevažne z literárno-hudobnej (písomnej), a nie z folklórnej (ústnej) tradície, napriek tomu dokladá v slovenskom prostredí ojedinelý zberateľský zámer zapojiť do procesov utvárania národnej a kultúrnej identity aj tento typ tvorby – tvorby z okruhu vianočného repertoáru v slovenskom jazyku, uvádzaného najmä v chráme, prípadne pri iných príležitostiach spevu vo vianočnom období.⁹

Štúdium piesňových druhov a žánrov, rozvíjané spočiatku v kontexte národopisne a vlastivedne koncipovaného bádania, sa orientovalo prevažne na textovú zložku piesní. Publikovaná zbierka Antona Medveckého *Sto slovenských ľudových balád* (1923) má z tohto hľadiska výnimočné postavenie. Po dlhšom období dokladá jednak úzko špecializovaný záujem o jeden piesňový druh, jednak – vďaka uverejneniu piesňových textov spolu s nápevmi – naznačila pozitívne dôsledky spolupráce medzi etnografickou a hudobnoteoretickou líniou výskumu. Anton Medvecký ako autor prvých fonografických nahrávok slovenských ľudových piesní z roku 1901, pri ktorých spolupracoval s jedným z najvýznamnejších dobových znalcov hudobnej zložky ľudových piesní, s hudobným teoretikom Milanom Lichardom, si uvedomoval význam zachytenia a prístupnenia piesne aj spolu s nápevom.¹⁰

Prelínanie etnografického, hudobnofolkloristického a umelecko-estetického prístupu charakterizuje zberateľskú činnosť a odborné texty Karola Plicku. Jeho štúdie venované piesňovým žánrom (napríklad uspávkam, piesne ku kolesovým tancom, zbojnícke piesne, trávnicie) patria medzi prvé práce, ktoré mali ambíciu nielen publikovať, ale aj odborne komentovať všetky tri zložky žánrového štúdia ako komplexný celok: texty, nápevy a funkcie spevu. Okrem menších žánrových sond Plicka po prvý raz zhodnotil hudobnú charakteristiku piesňových žánrov v jednote štruktúrálnych a prednesových znakov, čo našlo odraz aj v Plickovom predhovore k piesňovej zbierke *Slovenský spevník I* (1961). Najmä jeho postrehy k ťahavým piesňam z prírody neskôr

⁹ URBANCOVÁ, Hana: K žánrovej charakteristike vianočnej tvorby v zbierke Andreja Kmeťa (1863 – 1869). In: *Duchovná hudba v premenách času. Hudobné druhy a žánre : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie*. Ed. Jana Lengová, František Matúš. Prešov : Súzvuk, 2001, s. 143-154.

¹⁰ URBANCOVÁ, Hana: Z histórie prvých fonografických nahrávok na Slovensku. Korešpondencia Karola Medveckého a Andreja Kmeťa z roku 1901. In: *Slovenský národopis*, roč. 54, 2006, č. 1, s. 5-28. URBANCOVÁ, Hana: K obsahovej rekonštrukcii prvých fonografických nahrávok slovenskej ľudovej hudby. In: *Multimediálna spoločnosť na prahu 21. storočia – jej kultúra, umenie, hudba a neprekonané problémy*. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : Centrum mediálnej kultúry pri Ústave hudobnej vedy SAV; ASCO Art & Science, 2005, s. 206-225. URBANCOVÁ, Hana: Milan Lichard a jeho teória slovenskej ľudovej piesne. In: *Vybrané štúdie k hudobným dejinám Bratislavy*. (=Musicologica Slovaca et Europaea 23) Ed. Jana Lengová. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV; Ústav hudobnej vedy SAV, 2006, s. 68-116.

inšpirovali k detailnému výskumu vokálnej zložky trávnic, žatevných a pastierskych piesní v súvislosti s funkciami spevu.

Hoci piesňové žánre neboli výskumnou prioritou Bélu Bartóka, klasifikačno-typologický systém, podľa ktorého je usporiadaná jeho zbierka *Slovenské ľudové piesne I-III* (1959, 1970, 2007), umožňuje sledovať hudobnoštylové znaky piesňových žánrov najmä vďaka odkazom na funkciu či žánrovú príslušnosť piesní. Vďaka zvukovej dokumentácii, ktorú Bartók pri práci v teréne dôsledne realizoval, máme k dispozícii vo väčšom rozsahu aj prvé doklady k prednesovým znakom piesní s vymedzenou žánrovou príslušnosťou.

Tradícia žánrového výskumu bola u nás spočiatku ukotvená vo väčšej miere v etnologiccko-folkloristickom bádaní a až neskôr, od začiatku 70. rokov, sa rozšírila aj na bázu etnomuzikológie. Žánrový výskum sa zároveň stal základňou, na ktorej dochádzalo k zblíživaniu dvoch kontextov štúdia tradičnej piesne na Slovensku: kontextu (etno)muzikologického a etnologického. Dôsledkom tohto zblížovania bolo rozšírenie metodologickej základne a prehĺbenie viacerých aspektov žánrového štúdia. Pozornosť sa sústredila najmä na spracovanie vybraných piesňových druhov a žánrov, ktoré smerovalo k žánrovým syntézam založeným na komplexnom prístupe s interdisciplinárnym pozadím.

Od polovice 20. storočia, keď sa základný výskum ľudovej piesne zabezpečil inštitucionálne a profesionalizoval sa, piesňové žánre spočiatku spadali pod okruh záujmov etnológie, resp. folkloristiky. Po žánrových charakteristikách, ktoré boli súčasťou monografického spracovania tradičných lokálnych kultúr, vznikali na prelome 50. a 60. rokov prvé pokusy o ucelenejšie žánrovo-tematické profily. Koncentrovali sa na zberateľsky menej podchytené piesňové kategórie – na jarmočné piesne s otázkou vplyvu letákových tlačí na ľudový spev (L. Droppová)¹¹ a na piesne s družstevnou tematikou, interpretované ako súčasť aktuálnej problematiky novej, resp. novovznikajúcej tvorby (S. Burlasová)¹².

Na báze etnomuzikológie došlo v 60. a 70. rokoch k emancipácii štúdia hudobnej zložky piesní. V súlade so záujmom o hudobnú štruktúru sa sledovali dominantné témy európskej etnomuzikológie (hudobná klasifikácia a typológia, variabilita, otázky transkripcie, prednesu, viachlasu a pod.).¹³ Tieto témy sa sústredili okolo centrálnej

¹¹ DROPPOVÁ-MARKOVIČOVÁ, Lubica: Jarmočná pieseň v našej národnej kultúre. In: *Slovenský národopis*, roč. 8, 1960, č. 4, s. 529-553.

¹² BURLASOVÁ, Soňa: K problémom genézy, funkcie a štýlu ľudovej piesne s družstevnou tematikou. In: *Slovenský národopis*, roč. 12, 1964, č. 1, s. 1-69.

¹³ Napr. ELSCHKEK, Oskár – STOCKMANN, Doris (ed.): *Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen*. Bratislava : Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 1969. STOCKMANN, Doris – STĘSZEWski, Jan (ed.): *Analyse und Klassifikation von Volksliedmelodien*. Kraków : Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1973. ELSCHKEKOVÁ, Alica: Základná etnomuzikologická analýza. In: *Hudobnovedné štúdie* 6. Ed. Jozef Kresánek. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 79-116. ELSCHKEK, Oskár: Porovnávací úvodná štúdia k európskemu ľudovému viachlasnému spevu. In: *Hudobnovedné štúdie*, roč. 6, 1963, s. 79-116. ELSCHKEKOVÁ, Alica: Náčrt a zásady systému analýzy a triedenia slovenských ľudových melódií. In: *Slovenský národopis*, roč. 9, 1963, č. 1, s. 43-50. ELSCHKEKOVÁ, Alica: Methods of Classification of Folk Tunes. In: *Journal of International Folk Music Council*, roč. 15, 1966, s. 56-76. ELSCHKEKOVÁ, Alica: Motivická, riadková a strofická forma. In: *Musicologica Slovaca*, roč. 1, 1969, č. 2, s. 249-282. ELSCHKEKOVÁ, Alica: Vergleichende typologische Analysen der vokalen Mehrstimmigkeit in den Karpaten und auf dem Balkan. In: *Stratigraphische Probleme der Volksmusik in den Karpaten und auf dem Balkan*. Ed. Alica Elscheková. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1981, s. 159-256.

problematiky slovenskej a stredoeurópskej etnomuzikológie – hudobného štýlu v spojení s koncepciou historicko-vývinových vrstiev a s otázkou štýlovej stratifikácie tradičných hudobných kultúr.¹⁴ Ukázalo sa však, že izolovaný pohľad na hudobnú zložku piesne mal svoje limity, hoci významne prispel k analýze hudobnej štruktúry. Tento prístup sa dopĺňal o výskumné tendencie, ktoré sa rozvíjali u nás spočiatku na báze etnológie: pieseň sa vnímala nielen ako hudobno-slovný organizmus, ale aj ako segment podriadený širším kontextovým väzbám, najmä aspektom sociálno-kultúrnym, funkcionálnym či teritoriálnym. Štúdium ľudovej piesne sa systematicky realizovalo v kontexte etnologických projektov a tento prístup pokračoval aj v nasledujúcich obdobiach (regionálne a lokálne syntézy, žánre, nositelia, vzťah individua a kolektívu, nová tvorba, vzťah tradície a inovácie a pod.).¹⁵

Od polovice 70. rokov sa začali obidva kontexty žánrového výskumu zblížovať a vzájomne dopĺňať. Túto tendenciu naznačovala už monografia o žatevných a dožinkových piesňach od Olgy Hrabalovej a Ondreja Demu z konca 60. rokov.¹⁶ Organicky sa v nej spojil etnologicko-folkloristický a etnomuzikologický prístup pri opise historických reálií, spevných príležitostí a funkcií spevu na jednej strane a pri analýze textovej a hudobnej zložky piesní na druhej strane.

Ďalší výskum sa sústredil na kategóriu piesní, funkčne pevne viazaných najmä na obrady a obyčaje a na tradičné formy práce. Na základe regionálnych terénnych výskumov vznikla monografická štúdia o piesňach spojených s obradom vynášania zimy a prinášania leta.¹⁷ Alica Elscheková v nej približuje kultúrnohistorický kontext jarých obradov a obyčají a ich podoby na Slovensku a na príklade piesňového repertoáru z Gemera analyzuje nielen textovú a hudobnú zložku, ale aj ustálené hudobno-textové formuly tvoriace topos obradových piesní. V pohľade autorky bol daný piesňový žáner prostriedkom na overenie hypotézy o existencii magicko-rituálnej hudobnoštýlovej vrstvy v slovenskom ľudovom speve. Soňa Burlasová sa opierala pri analýze svadobných piesní z Hontu o detailné štúdium lokálnych foriem svadobného obradu a jeho

¹⁴ ELSCHEKOVÁ, Alica: Stilbegriff und Stilschichten in der slowakischen Volksmusik. In: *Studia musicologica*, roč. 20, 1978, s. 263-303. ELSCHEKOVÁ, Alica (ed.): *Stratigraphische Probleme der Volksmusik in den Karpaten und auf dem Balkan*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1981.

¹⁵ Napr. BURLASOVÁ, Soňa: K niektorým otázkam súčasnej piesňovej tvorby. In: *Slovenský národopis*, roč. 12, 1966, č. 4, s. 601-604. BURLASOVÁ, Soňa: Vplyv dvojakého osídlenia na piesňový folklór Selenče I., II. In: *Slovenský národopis*, roč. 19, 1971, č. 3, 4, s. 437-478, 625-652. KREKOVÍČOVÁ, Eva: Poznámky k problematike skúmania piesňového repertoáru a jeho nositeľov. In: *Slovenský národopis*, roč. 24, 1976, č. 1, s. 85-96. BURLASOVÁ, Soňa: Integračné aspekty regionálneho piesňového štýlu v Honte. In: *Slovenský národopis*, roč. 29, 1981, č. 2-3, s. 360-377. KREKOVÍČOVÁ, Eva: Textové a kontextové zložky fungovania spevnosti v obciach Riečnica a Harvelka. In: *Národopisné informácie*, 1981, č. 2, s. 225-262. KREKOVÍČOVÁ, Eva: Miesto rodiny v mechanizme fungovania a transmisie piesní v dedinskom prostredí. In: *Slovenský národopis*, roč. 31, 1983, č. 3-4, s. 601-606. KREKOVÍČOVÁ, Eva: Príspevok ku vzťahu tradície a inovácie na príklade novovznikajúcej piesňovej tvorby. In: *Národopisné aktuality*, roč. 24, 1987, s. 1-20.

¹⁶ DEMO, Ondrej – HRABALOVÁ, Olga: *Žatevné a dožinkové piesne*. Bratislava : Opus, 1969.

¹⁷ ELSCHEKOVÁ, Alica: Vynášanie zimy a prinášanie leta v Gemeri : Funkcia, tematika a hudobná charakteristika. In: *Gemer*. (=Národopisné štúdie 2) Ed. Adam Pranda. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1975, s. 235-311.

vývinu, ktoré realizovala s etnologičkou Emíliou Horváthovou.¹⁸ Forma spolupráce etnomuzikológa a etnológa priniesla dôležitý poznatok: odhalila vrstvu piesní, ktorú by izolovaný etnomuzikologický výskum v takej kompletnosti nezaregistroval. Zároveň sa pieseň a spevná príležitosť začali dokumentovať aj skúmať ako celok, pričom tento celok pomáhal potom lepšie pochopiť aj pieseň, jej textovú a hudobnú zložku.

Obidve formy žánrového štúdia sa rozpracovali v priebehu 80. rokov, pričom dochádzalo k ich postupnému prelínaniu a splývaniu. Etnomuzikologické práce integrovali etnologický aspekt priamo do koncepcie tematických terénnych výskumov a tento aspekt potom našiel primerané zhodnotenie aj v žánrových štúdiách.¹⁹ Z hudobného hľadiska sa popri historicko-vývinových štýlových vrstvách a regionálnych štýloch vymedzila ako tretia kategória žánrového (druhového) štýlu.²⁰ Piesňové žánre sa vyhodnocovali v kontexte lokálnych a regionálnych kultúr, len výnimočne v celoslovenskom zábere, s prípadným zapojením do interetnických a interkultúrnych vzťahov.

Začiatkom 90. rokov vznikli viaceré práce k teoretickým aspektom výskumu piesňových druhov a žánrov (A. Elscheková, S. Burlasová, E. Krekovičová, H. Urbancová)²¹. Tieto práce zhrnuli dovtedajšie empirické a teoretické poznatky k tejto problematike najmä na domácej pôde. Odrážali potrebu vrátiť sa v kontexte aktuálnych výskumných projektov k žánrovej problematike, využiť novšie metodologické podnety zo súčasnej etnológie a etnomuzikológie a vytvoriť zo žánrového štúdia predmet výskumu, ktorý by sa mal uskutočniť v interdisciplinárnych reláciách. Ak výskum ľudovej piesne v kontexte etnológie, resp. sociálnej a kultúrnej antropológie, v priebehu 90. rokov otvoril nové perspektívy štúdia, na báze etnomuzikológie pokračoval žánrový výskum v novej koncepcii, ktorá smerovala k tvorbe žánrových syntéz v interdisciplinárnom rámci.

Výsledky žánrového výskumu možno rámcovo zhrnúť podľa troch okruhov: 1. otázky definície a vymedzenia piesňového žánru, spojené s vyjasnením základnej terminológie (druh/žánre); 2. profily vybraných piesňových žánrov; 3. žánrové systémy (sústavy).

¹⁸ BURLASOVÁ, Soňa: Svadobné piesne z Dačovho Lomu a ich súvis s obradom. In: *Slovenský národopis*, roč. 25, 1977, č. 1, s. 5-44. HORVÁTHOVÁ, Emília: K svadobným zvykom troch hon-tianskych obcí. In: *Slovenský národopis*, roč. 22, 1974, č. 2, s. 301-325.

¹⁹ Napr. KOVÁČOVÁ, Juliana: Dievčenské spevy v jarnom zvykosloví na Slovensku. In: *Ludové hudobné a tanečné zvykoslovie*. (= Musicologica Slovaca [14]) Ed. Oskár Elschek. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1989, s. 20-71.

²⁰ ELSCHEKOVÁ, Alica: Štýl a piesňové druhy. In: *Sociologické a štýlovokritické koncepty v etnomuzikológii*. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : Slovenská muzikologická asociácia pri SHÚ, 1990, s. 30-40.

²¹ ELSCHEKOVÁ, Alica: Ref. 20. BURLASOVÁ, Soňa: K otázke klasifikácie slovenských ľudových piesní : Teória a prax. In: *Folklórne žánre – archívy – katalógy. / Oral literature – Genres – Archives – Catalogues*. Ed. Hana Hlôšková – Eva Krekovičová. Bratislava : Národopisný ústav SAV, 1991, s. 79-91. KREKOVIČOVÁ, Eva: K niektorým metodologickým problémom štúdia piesňových žánrov. In: *Folklórne žánre – archívy – katalógy. / Oral literature – Genres – Archives – Catalogues*. Ed. Hana Hlôšková – Eva Krekovičová. Bratislava : Národopisný ústav SAV, 1991, s. 52-64. URBANCOVÁ, Hana: Stav a perspektívy výskumu piesňových žánrov. In: *Ethnomusicologicum*, roč. 1, 1993, č. 1, s. 27-40.

V súlade s rozšírením definície ľudovej piesne sa pozornosť začala venovať nielen tzv. autochtónnym, ale aj tzv. pololudovým a hybridným žánrom.²² Dosiaľ boli z regionálneho alebo celoslovenského hľadiska spracované obradové žánre výročného cyklu. Pozornosť sa venovala najmä jarno-letnému cyklu (piesne k vynášaniu zimy a prinášaniu leta, jurské a jánske piesne)²³ a zimnému cyklu (vianočné koledy)²⁴; sledovali sa obradové a poloobradové žánre rodinného cyklu: uspávanky a krstinové piesne,²⁵ svadobné piesne,²⁶ plače a pohrebné odobierky²⁷. Popri obradových pies-

²² URBANCOVÁ, Hana: K súčasnému stavu vo výskume tradičnej vokálnej kultúry na Slovensku. In: *Ethnomusicologicum III*. Revue pre etnomuzikológiu a etnochoreológiu. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : ASCO Art & Science, 2004, s. 25.

²³ ELSCHKEKOVÁ, Alica: Ref. 17. KOVÁČOVÁ, Juliana: Ref. 19. URBANCOVÁ, Hana: Jánske piesne z Liptova : K charakteristike žánru na základe regionálne vymedzeného materiálu. In: *Musicologica Slovaca et Europaea 18*. Ed. Ladislav Kačic. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; ASCO Art & Science, s. 29-64. URBANCOVÁ, Hana: Die Johanneslieder in der Slowakei und ihre musikstilistische Charakteristik. In: *Ethnologische, historische und systematische Musikwissenschaft : Oskár Elschek zum 65. Geburtstag*. Ed. Franz Födermayr – Ladislav Burlas. Bratislava : Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften; ASCO Art & Science, 1998, s. 277-304.

²⁴ KREKOVIČOVÁ, Eva: *Slovenské koledy : Od Štedrého večera do Troch kráľov*. Bratislava : Práca, 1992. URBANCOVÁ, Hana: Vianočné piesne v slovenskej ľudovej tradícii. In: *Slovenská hudba*, roč. 27, 2005, č. 4, s. 508-557.

²⁵ ELSCHKEKOVÁ, Alica: Uspávanky a detské zabávanky na Gemeri. In: *Vlastivedné štúdie Gemera 5*. Ed. Július Bolfik. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1987, s. 88-151. BURLASOVÁ, Soňa: Svadobné a krstinové piesne vo Veľkej Lesnej a Haligovciach. In: *Slovenský národopis*, roč. 18, 1970, č. 3, s. 453-487. DROBOVÁ, Jana: Krstinové piesne z Liptova. In: *Hudobné žánre európskej hudobnej kultúry v minulosti a súčasnosti : Ich vznik, vývoj a hudobné funkcie*. (=Musicologicum I) Ed. Peter Važan. Bratislava : Katedra hudobnej vedy FFUK, 1995, s. 95-100.

²⁶ BURLASOVÁ, Soňa: Ref. 18. KREKOVIČOVÁ, Eva: K vybraným problémom kontextových väzieb piesne vo svadobnom ceremoniáli. In: *Slovenský národopis*, roč. 37, 1989, č. 1-2, s. 123-132. ELSCHKEKOVÁ, Alica: Svadba a svadobné piesne. In: *Musicologica Slovaca 14*. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1989, s. 72-122. ELSCHKEKOVÁ, Alica: Slowakische Hochzeitslieder in ihrer funktionellen und strukturellen Schichtung. In: *Studia musicologica*, roč. 37, 1996, č. 2-4, s. 151-190. URBANCOVÁ, Hana: Pieseň a obrad: predsvadobný zvyk „spievanie pri venci“ na strednom Považí. In: *Slovenská hudba*, roč. 31, 2005, č. 1, s. 63-100. VAŽANOVÁ, Jadranka: Functions of Ceremonial Wedding Tunes, *svadobné nôty*, in the Context of Traditional Culture of Slovakia and its Cross-Cultural Perspective. In: *Yearbook for Traditional Music*, roč. 40, 2008, s. 21-32. VAŽANOVÁ, Jadranka: *Svadobné nôty* v kontexte slovenskej tradičnej kultúry. In: *Musicologica Slovaca*, roč. 1 (27), 2010, č. 1, s. 7-45.

²⁷ BURLASOVÁ, Soňa: K poetike a štýlu slovenských pohrebných nariekaní. In: *Československé přednášky pro 8. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu*. Praha : Academia, 1978, s. 183-191. ŠELCOVÁ, Michaela: Plačky na Slovensku. In: *Musicologica Slovaca 10*. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1985, s. 136-162. URBANCOVÁ, Hana: Iconography of Funeral Rituals: Lament, Gesture and Ritual Role. In: *Musicologica Istitopolitana VII*. Ed. Marta Hulková. Bratislava : Katedra hudobnej vedy FFUK, 2008, s. 51-76. BURLASOVÁ, Soňa: Slovenské pohrebné nariekania. In: *Lament v hudbe*. (= Studia Ethnomusicologica IV) Ed. Hana Urbancová. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; AEPRESS, 2009, s. 7-32. URBANCOVÁ, Hana: Vokálny štýl a intonačné modely pohrebných plačov. In: *Lament v hudbe*. (= Studia Ethnomusicologica IV) Ed. Hana Urbancová. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; AEPRESS, 2009, s. 33-62. URBANCOVÁ, Hana: Pohrebné plače a duchovné piesne-odobierky: dva piesňové žánre v jednom obradovom kontexte. In: *Posledné veci človeka : Štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry 17. – 18. storočia*. Ed. Gizela Gáfriková. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 2010, s. 172-209.

ňach sa záujem sústredil na piesne spojené s prácou a zamestnaním (žatevné a dožinkové, vojenské a regrútske piesne, pastierske a zbojnícke piesne, lúčne piesne-trávnice, hlásnické piesne, banícke piesne)²⁸. Niektoré zo žánrov sa študovali aj na báze minoritných kultúr a vo vzťahu majority a minority, napríklad, obradové piesne výročného a rodinného cyklu (piesne k vynášaniu zimy, vianočné koledy, svadobné piesne) v repertoári historických menšín na Slovensku.²⁹ Zavŕšili sa práce na syntéze o slovenskej ľudovej balade a epickej piesni formou katalógu aj reprezentatívneho vydania, ktorým predchádzali čiastkové spracovania v regionálnom a interetnickom kontexte.³⁰ Postupne sa zvýšil bádateľský záujem o piesne bez pevnej funkčnej väzby, ktoré súčasne odrážajú vzťahy k formám pololudovej a literárnej tvorby (ľúbostné, humoristické, erotické, pijanské piesne, piesne so sociálnou tematikou)³¹; v novom pohľade sa sledoval repertoár letákových tlačí (jarmočný a púťový repertoár ako fenomén tzv. letákových piesní)³². K výsledkom z posledného obdobia patria práce o ľudových duchovných piesňach, pri ktorých možno využívať aj výsledky výskumu

²⁸ DEMO, Ondrej – HRBALOVÁ, Olga: Ref. 16. KOVÁČOVÁ, Juliana: Lúčne piesne žien. In: *Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti*. Ed. Viera Gašparíková. Bratislava: Veda – vydavateľstvo SAV, 1980, s. 241-259. DEMO, Ondrej: Slowakische dialogische Gesänge (Antiphonalformen) aus den Nordwestkarpaten. In: *Stratigraphische Probleme der Volksmusik in den Karpaten und auf dem Balkan*. Ed. Alica Elscheková. Bratislava: Veda – vydavateľstvo SAV, 1981, s. 141-153. KREKOVIČOVÁ, Eva: Pastierske piesne na Slovensku a ich interetnické súvislosti. In: *Acta Musealia* 1992, č. 2, s. 1-5. BURLASOVÁ, Soňa: *Vojenské a regrútske piesne*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo SAV, 1992. URBANCOVÁ, Hana: Hlásnické piesne – historický žáner v ústnej tradícii. In: *Slovenská hudba*, roč. 25, 1999, č. 2-3, s. 115-148. URBANCOVÁ, Hana: Banícke piesne z Kremnice ako súčasť polyetnickej tradície. In: *Slovenská hudba*, roč. 29, 2003, č. 3-4, s. 471-500.

²⁹ MANGA, János: Morena a jej maďarské obmeny. In: *Slovenský národopis*, roč. 4, 1956, č. 4. s. 421-457. URBANCOVÁ, Hana (ed.): *Piesňová tradícia etnických menšín v období Vianoc*. (=Studia Ethnomusicologica III) Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV; AEPRESS, 2006. PELLEOVÁ, Andrea: Traditional Song Genres of the Hungarian Ethnic Group in Medveš in the Gemer Micro-Region. In: *Musicologica Istropolitana III*. Ed. Marta Hulková. Bratislava: Katedra hudobnej vedy FFUK, 2004, s. 213-256.

³⁰ BURLASOVÁ, Soňa: *Ľudové balady na Horehroní*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo SAV, 1969. KREKOVIČOVÁ, Eva: Slovenská ľudová balada a epická pieseň z hľadiska lokálneho a geografického kontextu. In: *Slovenský národopis*, roč. 32, 1984, č. 1, s. 79-92. BURLASOVÁ, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzähllieder*. Zv. 1-3. (=Etnologické štúdie 2-4) Ed. Eva Krekovičová. Bratislava: Veda – vydavateľstvo SAV, 1998. BURLASOVÁ, Soňa: *Slovenské ľudové balady*. Bratislava: Scriptorium musicum, 2002.

³¹ ELSCHKOVÁ, Alica: Ľúbostná lyrika v gemerskom ľudovom speve. In: *Gemer*. (=Národopisné štúdie 4) Ed. Adam Pranda. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1981, s. 245-330. KREKOVIČOVÁ, EVA: Erotické motívy v slovenskej ľudovej piesni. In: *Sociologické a štýlovokritické koncepty v etnomuzikológii*. Ed. Oskár Elschek. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia pri SHÚ, 1990, s. 69-98. URBANCOVÁ, Hana: Pijanské piesne na Slovensku. In: *Slovenská hudba*, roč. 21, 1995, č. 2, s. 285-317. BIČANOVÁ, Katarína: Humoristické piesne v tradičnom speve na Spiši. In: *Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre*. (=Studia Ethnomusicologica III) Ed. Hana Urbancová. Bratislava: Ister Science; Ústav hudobnej vedy SAV, 1999, s. 148-176. BURLASOVÁ, Soňa: Sociálna tematika v ľudovej piesni a jej vývin. In: *Slovenský národopis*, roč. 26, 1978, č. 1, s. 51-68.

³² DROPOVÁ, Ľubica: Jarmočné a púťové piesne na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*, roč. 19, 1990, s. 71-83. BENČÍKOVÁ, Ivona: Slovenské jarmočné a púťové piesne – pokus o etnolingvistickú analýzu. In: *Národopisné informácie* 1993, č. 1, s. 31-36. KREKOVIČOVÁ, Eva: Barokový obraz Smrti-nevesty vo folklóre alebo putovanie jednej jarmočnej balady. In: *Národopisné informácie* 1993, č. 1, s. 20-30. DROPOVÁ, Ľubica – KREKOVIČOVÁ, Eva: *Počujte panny, aj vy mládeňci... : Letákové piesne zo slovenských tlačiarní*. Bratislava: Eterna Press; Ústav etnológie SAV, 2010.

literárnej a hudobnej historiografie a hymnológie (najmä na príklade vianočného repertoáru).³³ Po klasifikácii piesňových druhov a žánrov na báze folkloristiky vznikol náčrt žánrovej sústavy aj z pohľadu etnomuzikológie.³⁴

V medzinárodnom rámci sa žánrový výskum orientuje na tvorbu žánrových syntéz, ktoré vznikajú na základe individuálnych modelov žánrových charakteristík. K reprezentatívnym syntézam, ktoré ilustrujú hlavné tendencie v žánrovom výskume posledných desaťročí, patrí kultúrno-historický model od Margaret Alexiou³⁵ a historicko-vývinový pohľad vo funkcionálnom kontexte od Maxa Petra Baumanna³⁶ z polovice 70. rokov, dva funkčno-štrukturálne prístupy v pohľade Ghizely Sulițeanu³⁷ a G. V. Tavljaj³⁸ z 80. rokov a paralelizmus sociálnej štruktúry a spevu v antropologicky podmienenom prístupe Jane Sugarmann³⁹ z druhej polovice 90. rokov. Tieto práce sa týkajú kategórie funkčne viazaných piesní (obradové, poloobradové a pracovné piesne). Spája ich žánrové štúdium presahujúce z etnomuzikológie na bázu interdisciplinarity. Oboznámenie sa s týmito prácami viedlo v 90. rokoch k zhodnoteniu perspektív žánrového výskumu na Slovensku a k hľadaniu nových prístupov k spracovaniu žánrových syntéz.

Východiskom žánrových syntéz, realizovaných na domácom materiáli, sa stala teoretická formulácia základných princípov definície žánru v tradičnej piesňovej kultúre. Zhrnula dovtedajšie výsledky domáceho výskumu a konfrontovala ich s aktuálnymi požiadavkami do podoby jednak rámcového vymedzenia tohto pojmu, jednak koncepcie ďalšieho žánrového štúdia. Jeho teoretický rámec sa spresňoval, dopĺňal a korigoval jednak prostredníctvom sond do vybraných piesňových skupín, jednak zapracovaním nových metodologických podnetov.

3. Pojem piesňového žánru a materiálová báza

Koncept piesňového žánru prechádzal v európskej výskumnej tradícii vývinom, počas ktorého získal rôzne výklady. Definícia závisela nielen od zamerania jednotlivých výskumných škôl, ale aj od charakteru materiálu, a najmä od stavu, v akom sa nachádza-

³³ ZAJICOVÁ, Katarína: Slovesné a hudobné prejavy spojené s púťami. In: *Slovenský národopis*, roč. 44, 1996, č. 4, s. 403-413. RUŠČIN, Peter: Ludové duchovné piesne a otázka ich žánrového rozvrstvenia. In: *Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre*. (=Studia Ethnomusicologica I) Ed. Hana Urbancová. Bratislava : Ister Science; Ústav hudobnej vedy SAV, 1999, s. 79-97. URBANCOVÁ, Hana: Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. In: *Premeny cirkevnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. Ed. Anna Divičanová – Anna Kováčová. Békéscsaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2011. (v tlači)

³⁴ ELSCHÉKOVÁ, Alica – ELSCHÉK, Oskár: *Slovenské ľudové piesne a nástrojová hudba*. Antológia. Bratislava : Osvetový ústav, 1980.

³⁵ ALEXIOU, Margaret: *The Ritual Lament in Greek Tradition*. London : Cambridge University Press, 1974.

³⁶ BAUMANN, Max Peter: *Musikfolklore und Musikfolklorismus : Eine ethnomusikologische Untersuchung zum Funktionswandel des Jodels*. Winterthur : Amadeus Verlag, 1976.

³⁷ SULIȚEANU, Ghisela: *Cîntecul de leagăn*. București, 1986.

³⁸ TAVLAJ, G. V.: *Belorusskoje kupalje : Obrjad, pesnja*. Minsk : Nauka i tehnika, 1986.

³⁹ SUGARMANN, Jane: *Engendering Song: Singing and Subjectivity at Prespa Albanian Weddings*. Chicago : University of Chicago Press, 1997.

la tradičná piesňová kultúra v danom regióne. Oproti literárnovedne orientovaným definíciám, založeným výlučne na textovej zložke piesní, sa v stredovýchodnej a východnej Európe presadili komplexnejšie založené pohľady. Opierali sa o kontextové štúdium piesne vo funkcionálnych, historicko-vývinových a sociálno-kultúrnych súvislostiach, a to jednak v izolovanom pohľade na textovú a na hudobnú zložku piesní, jednak v komplexnom chápaní piesňovej štruktúry ako celku.⁴⁰ Kontextovému štúdiu piesne sa podriadili aj metódy terénneho výskumu a práce s historickými prameňmi.

V súčasnosti sa názory na podstatu piesňového žánru líšia v zásadnom stanovisku: buď ide o umelo vytvorenú konštrukciu, vnášanú do štúdia tradičnej spevnosti „zvonku“ (z „vysokého“, profesionálneho, autorského, štýlového umenia), alebo ide o reálne existujúci jav, prítomný vo vedomí speváka a prístupný našej rekonštrukcii. V minulosti sa výskum orientoval viac na produkt žánrového vedomia – na „text“ (pieseň), a menej sa skúmala samotná podstata tohto vedomia: koncept žánru z pohľadu nositeľov, spevákov, hudobníkov. Význam žánrového pohľadu sa na jednej strane oslabuje v prípadoch, ak sú predmetom záujmu súčasné formy spevnosti, ktoré vždy nemusia korešpondovať s tradičnou žánrovou sústavou a nespádajú do nej ani viacerými svojimi komponentmi. Na druhej strane ostáva aktuálny vtedy, ak je koncept žánru stále prítomný vo vedomí spevákov a prejavuje sa v ľudovej terminológii aj vo výbere konkrétnej piesne pri speve v určitej prednesovej situácii.⁴¹

Na jednej strane je kategória piesňového žánru abstrakciou: predpokladá zovšeobecnenie určitých znakov, ktoré daný piesňový žáner reprezentujú. Tieto znaky sa kryštalizujú okolo viacerých parametrov – sociálnej funkcie a spevnej príležitosti, témy a motívov v textoch piesní, hudobnoštýlových a prednesových prvkov v nápevoch piesní. Na druhej strane, z pohľadu ľudového speváka je kategória piesňového žánru vždy konkrétnou realizáciou piesne v určitom čase a na určitom mieste, v určitej situácii, za prítomnosti alebo neprítomnosti iných členov lokálneho spoločenstva, pričom spev musí mať svoju príčinu, dôvod, funkciu. V tomto chápaní sa žánrová príslušnosť piesne prejavuje ako väzba na určitý výsek životnej reality človeka. Piesňový žáner je preto komplexnou kategóriou. Prelínajú sa v ňom všetky dôležité aspekty štúdia piesne – jej autonómnej štruktúry i širokých kontextových väzieb spevu. Prostredníctvom žánrovej príslušnosti možno sledovať vplyv funkcie spevu na hudobnú štruktúru a prednes a taktiež vzťah piesňových textov k životnej realite (k tzv. vonkajšiemu a vnútornému svetu človeka). Cez žánrové štúdium možno najlepšie pochopiť začlenenie piesne do života určitého spoločenstva – do kolektívneho a individuálneho života človeka.

V domácom výskumnom kontexte sa sformoval pojem piesňového žánru ako kategórie, ktorá v sebe syntetizuje viaceré aspekty. Primárna je väzba piesní na spevnú príležitosť a od nej sa odvíjajú funkcie spevu, ktoré pôsobia na homogenizáciu textovej a hudobnej zložky piesní na pozadí historicko-vývinových vrstiev a regionálnych štýlov.⁴² Bádateľia sa viac zaujímali o stabilné žánrové jadrá, pričom menej pozornosti

⁴⁰ ZEMCOVSKIJ, Izalij: Rekonstrukcija predstavlenija o celostnosti fenomena folklornogo žanra. In: *Bälgarsko muzykoznanie*, roč. 1, 1986, s. 16-24.

⁴¹ BLUM, Stephen: Local Knowledge of Musical Genres and Roles. In: *The Garland Encyclopedia of World Music. Vol. 8. Europe*. Ed. Timothy Rice, James Porter, Chris Goertzen. New York; London : Garland Publishing, 2000, s. 112-126.

⁴² URBANCOVÁ, Hana: Ref. 21.

venovali prejavom, ktoré vznikali na hraniciach žánrov ako výsledok miešania, spájania, prienikov, či oscilácií.⁴³ Hoci sa všeobecne akceptoval poznatok o rôznej miere vnútornej súdržnosti a konzistentnosti žánrov, uvažovalo sa skôr v rovine tzv. uzavretých a otvorených žánrov, s odlišným stupňom priechodnosti hraníc, prípadne dominovala predstava žánru ako hierarchického fenoménu so stabilným centrom a jeho variabilným okolím.⁴⁴

Textová zložka piesne sa podieľa na väčšej diferenciacii repertoáru než hudobná zložka – slovo má k realite konkrétnejší vzťah ako hudba. Túto odlišnosť medzi obidvo ma médiami využili niektorí autori pri rekonštrukcii vývinových schém celých žánrových sústav.⁴⁵ Dokladajú tak analytický poznatok, že o konkrétnom žánrovom zaradení piesne spravidla častejšie rozhoduje text než nápev piesne. Fenomén tzv. obecnej noty v aplikácii na obradové nôty túto tendenciu potvrdzuje. Nápevy trávnic ako silný žánrotvorný prvok jej neprotirečia, ale ju dopĺňajú – hoci lúčne nôty sú základom žánrového vymedzenia, texty často rozhodujú o konkrétnych situáciách spevu.

Vzhľadom na túto vlastnosť piesňových textov sme na naše potreby adaptovali terminológiu literárnovednej genológie, na ktorú nadviazala u nás aj folkloristika (J. Melicherčík, M. Leščák a O. Sirovátka): pod pojmom **druh** sa rozumie stabilná kategória, ktorá nepodlieha zmenám v priebehu vývinu (lyrika, epika, dráma); pojem **žáner** predstavuje historicky premenlivú kategóriu, ktorá prechádza fázami vzniku, formovania, vývinu, kulminácie, ústupu a zániku, resp. transformácie do novej žánrovej podoby. Hoci pojmy druh/žáner sa používajú na rôznych stupňoch abstrakcie, vo vzťahu k ľudovej piesni sme uvedené rozlíšenie zaviedli ako záväzné. Piesňové žánre sa môžu na základe určitých princípov združovať do žánrových skupín (napríklad obradové piesne, piesne z prírody a pod.), alebo sa môžu vnútorne diferencovať na subžánre či tematické skupiny.

Zohľadnenie spevnej príležitosti a funkcií spevu pomohlo rozšíriť teoretický rámec definície: za kľúčové kritérium vymedzenia piesňového žánru sa považuje **funkcia** (odvíjajúca sa od konkrétnej spevnej príležitosti), **nápev** (hudobná zložka žánru, formujúca sa v priesečníku funkcie spevu, historicko-vývinovej štýlovej vrstvy a regionálneho štýlu) a **text** (slovesná zložka ako výsledok relácií medzi jazykom, poetikou a vzťahom k realite). Takéto žánrové vymedzenie zodpovedá synkretizmu piesňovej štruktúry. Ak slovo a hudba reagujú na realitu odlišným spôsobom, sú v piesňovom žánri zohľadnené ako dve relatívne samostatné zložky, ktoré možno analyzovať separovane. Je však nevyhnutné vidieť ich jednak vo vzájomných reláciách, jednak ako súčasť celku – piesňovej štruktúry.

Analýza piesňových žánrov by mala zohľadniť synkretizmus piesňovej štruktúry a zároveň sa opierať o všeobecné princípy vymedzenia folklórnych žánrov. Folkloristika tieto princípy definuje ako tri ohniská, okolo ktorých sa formujú základné žánrové znaky: **forma – obsah – funkcia**. Ich hierarchia sa môže meniť v závislosti od konkrét-

⁴³ URBANCOVÁ, Hana: Na hraniciach žánrov. Komunikačné situácie a medzižánrové formy v tradičnej piesňovej kultúre. In: *Slovenský národopis*, roč. 57, 2009, č. 2, s. 175-194.

⁴⁴ KREKOVIČOVÁ, Eva: Ref. 21.

⁴⁵ ZEMCOVSKIJ, Izalij: Žanr, funkcija, sistema. In: *Sovetskaja muzyka*, roč. 35, 1971, č. 1, s. 24-32.

neho materiálu – pre niektoré žánre je dominantné hľadisko formy, pre iné sú zasa určujúce obsahové (tematické) komponenty.⁴⁶

Rôzne aspekty žánrového vymedzenia sa stali východiskom monografického spracovania vybraných piesňových skupín a preverovala sa tak ich nosnosť a adekvátnosť.

Etnomuzikológia využíva pri výskume piesňových žánrov niekoľko druhov prameňov. Primárne pramene predstavujú záznamy piesní, sekundárne pramene prinášajú všetky relevantné informácie o kontextoch ich spevu. Takto vymedzený vzťah medzi primárnym a sekundárnym typom prameňa súvisí s tým, že ťažiskom žánrového výskumu v slovenskej etnomuzikológii ostáva piesňová štruktúra, ktorá je dokumentovaná, analyzovaná a interpretovaná v prednesových kontextoch.

Pramene, ktoré sa využili v žánrovo orientovaných prácach, pochádzajú z troch zdrojov: 1. vlastný terénny výskum; 2. archívne a zbierkové fondy; 3. publikovaný materiál. Prinášajú písomné, zvukové, obrazové a audiovizuálne záznamy, ktoré okrem dokumentačnej hodnoty s odstupom času získavajú hodnotu špecifického historického prameňa.

Terénna dokumentácia piesňových žánrov patrí do kategórie tematických terénnych výskumov, špecializovaných na určitú piesňovú skupinu/skupiny.⁴⁷ Spôsob dokumentácie závisí od toho, či je žánr súčasťou aktívneho alebo latentného repertoáru, spolu so zvážením vplyvov folklorizmu. Súčasťou terénneho výskumu je overovanie kritérií vymedzenia piesňovej skupiny ako žánru, štúdium spevných príležitostí a situácií, prednesových podmienok a širšieho sociálno-kultúrneho kontextu. Dokumentácia v teréne sa realizuje buď formou priamej účasti na danej spevnej príležitosti, alebo ako rekonštrukcia na základe umelo vyvolanej (simulovanej) situácie. Tieto dve formy súvisia s aktuálnou životnosťou žánru, pričom zároveň podmieňujú aj jeho poznávanie. Priama účasť je príkladom bezprostrednej prítomnosti etnomuzikológa ako pozorovateľa, prípadne jeho aktívnej participácie na danej príležitosti. Táto skúsenosť je limitovaná jediným konkrétnym predvedením; výhodou je možnosť komplexného poznatku o danej situácii. Prednes v simulovanej spevnej príležitosti sa často môže priblížiť k prednesu v autenticknej prednesovej situácii, ak je spevák schopný vybaviť si kontexty prednesu upevnené opakovanou interpretáciou, prípadne si oživiť prežitú konkrétnu situáciu spevu. Vzhľadom na úzko zameraný, tematický charakter výskumu sa terénna dokumentácia pre žánrové štúdium využíva buď ako prostriedok na hĺbkové sondy kvalitatívneho typu, alebo na získanie doplnkových dát.

Archívne a zbierkové fondy obsahujú k piesňovým žánrom písomné a zvukové, čiastočne aj obrazové záznamy. Predstavujú ťažiskový prameň žánrového výskumu z hľadiska kvantity – poskytujú materiál širokého teritoriálneho záberu, pochádzajúci z viacerých časových období, ktorý bol zhromaždený na základe rôznych zberateľských koncepcií. Jeho využitie má svoje obmedzenia pri kontextovom štúdiu piesňových žánrov, ale plní rozhodujúcu úlohu pri kvantitatívnom zhodnotení žánrových znakov v poetike a hudobnej štruktúre. Predpokladá sformulovanie hypotetickej (pr-

⁴⁶ KILIÁNOVÁ, Gabriela: Rozprávania zo života ako žánr ľudovej prózy. In: *Slovenský národopis*, roč. 40, 1992, č. 3, s. 268-270.

⁴⁷ URBANCOVÁ, Hana: K terénnym výskumom piesňových žánrov. In: *Ethnomusicologicum IV*. Revue pre etnomuzikológiu a etnochoreológiu. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : ASCO Art & Science, 2005, s. 13-23.

votnej) žánrovej definície, na základe ktorej sa materiál z archívnych a zbierkových fondov excerpuje a poskytuje na ďalšie spracovanie. Kľúčom k selekcii materiálu je údaj o spevnej príležitosti, žánrové zaradenie z pohľadu zberateľa, údaj o ľudovej terminológii, v druhom pláne žánrové znaky v textoch a nápevoch a pod. Vzhľadom na heterogénnosť tohto materiálu z hľadiska koncepcie zberu aj sprievodných (pasportizačných) údajov možno jeho prostredníctvom sledovať najmä znaky v poetike textov a v hudobnej zložke, v prípade zvukových nahrávok aj v prednese. Publikované pramene poskytujú žánrovému výskumu materiál podobného charakteru ako archívne a zbierkové fondy. Tento materiál sa však odlišuje najmä tým, že prináša záznamy selektované a komentované v kontexte spracovanej témy z pohľadu iného autora.

Hudobné a literárne pramene, ktoré sú predmetom štúdia hudobnej historiografie a literárnej histórie, majú k tradičnej piesni sprostredkovaný vzťah. Etnomuzikológii poskytujú materiál, ktorý možno využiť po pramennej kritike na doloženie genetických, historicko-vývinových a kultúrnotypologických vzťahov.

4. Žánrové syntézy – koncepcia a metodologické zázemie

Žánrové syntézy vznikajú na základe zhodnotenia čo najkompletnejšej materiállovej bázy ako komplexné monografické profily. Majú prevažne nadregionálny charakter s celoslovenskou platnosťou, pričom koncepcia monografického spracovania kladie dôraz na žánrové špecifiká. Teoreticko-metodologický rámec nadviazal na výsledky domáceho výskumu, rozšíril koncept žánru o prejavy „na pomedzí“ a zapracoval metodologické podnety pochádzajúce z medzinárodných kontextov etnomuzikológie. Použité metódy a techniky práce závisia od materiállovej bázy – od typu konkrétneho materiálu (vlastný terénny výskum, archívny a publikovaný materiál, historické pramene).

Spracovanie piesňových žánrov sa opiera o niekoľko spoločných východísk, ktoré sa medzi sebou kombinujú podľa charakteru materiálu a žánrových špecifik: a) materiállová báza s ťažiskom na aktuálnom terénnom výskume a archívnych prameňoch; b) dejiny dokumentácie a reflexie piesňového žánru; c) lokálne povedomie o piesňovom žánri; d) funkcie spevu a spevné príležitosti; e) analýza piesňovej štruktúry ako komplexu hudobnej a textovej zložky; f) štatistické vyhodnotenie materiálloveho korpusu podľa hudobnej a textovej zložky; g) piesňový typ a jeho variabilita; h) výber dominantného aspektu (aspektov) žánrového štúdia a jeho premietnutie do koncepcie syntézy.

Koncepcie žánrových syntéz vychádzajú zo spoločnej osnovy, ktorá by mala zodpovedať požiadavke komplexnosti pohľadu. Táto osnova je zároveň dostatočne adaptabilná na podmienky konkrétneho materiálu aj na zohľadnenie žánrových špecifik. Monografie piesňových žánrov sa držia základnej obsahovej štruktúry:

- história dokumentácie a súčasný stav: pramene a zberateľské koncepcie;
- sociálno-kultúrny kontext, spevné príležitosti a funkcie spevu;
- definícia piesňového žánru a otázky terminológie;
- repertoár a jeho okruhy (vrstvy);
- piesňová štruktúra (hudobná a textová zložka);

- lokálno-regionálne formy;
- žánrová charakteristika v medziregionálnom a etnickom/národnom kontexte;
- interetnické a interkultúrne vzťahy v európskom kontexte.

Žánrové syntézy sa zakladajú na spoločných pracovných postupoch: v piesňovom repertoári, viazanom buď na určité spevné príležitosti alebo na tematický okruh, sa hľadajú konštitutívne znaky piesňovej štruktúry, ktoré tento repertoár spájajú do vnútorne súdržného celku. Piesňový materiál k žánrovej charakteristike sa získava excerptovaním archívnych a zbierkových fondov. Predstavuje východisko prípravy žánrových katalógov. Na tomto základe sa sformuluje pracovná definícia piesňového žánru, ktorá sa preveruje, dopĺňa a koriguje aktuálnym terénnym výskumom. Súčasťou tematicky zameraného terénneho výskumu je okrem nových nahrávok piesní najmä získanie informácií o kontextových súvislostiach spevu a štúdium lokálneho povedomia o žánri. Konfrontácia analytického obrazu o žánri, získaného prostredníctvom štúdia celého materiálového fondu na jednej strane, a lokálneho konceptu žánru, získaného prostredníctvom vlastného terénneho výskumu na druhej strane, predstavuje základ žánrovej charakteristiky.

Druhú líniu predstavuje vymedzenie okruhu problémov, ktoré odrážajú špecifikum daného piesňového žánru. Ide o vytypovanie dominantných aspektov žánrového štúdia, ktoré by mali charakterizovať spomínané špecifiká (napríklad vzťah písomných a ústnych foriem tradície, regionálne formy vo vzťahu k celoslovenskej charakteristike; vzťah piesňovej štruktúry a funkcie spevu a pod.). Riešením týchto problémov žánrový výskum presahuje do mapovania základných otázok genézy, vývinu a premien tradičnej piesňovej kultúry.

Komplexnosť žánrových syntéz predpokladá výskum, uskutočnený v inter- a multidisciplinárnom rámci. Etnomuzikológia pri žánrových štúdiách využíva najmä poznatky etnológie a folkloristiky, hudobnej historiografie, hudobnej teórie a hudobnej akustiky, literárnej vedy a literárnej histórie, kultúrnej histórie, všeobecnej histórie, sociálnej a kultúrnej antropológie. Inter- a multidisciplinarita sa napĺňa buď formou spolupráce so špecialistami z ďalších vedných odborov, alebo integráciou poznatkov, metód a techník výskumu z ďalších odborov do práce etnomuzikológa. Pri žánrových syntézach sme sa opierali o túto druhú možnosť s tým, že pri otvorených otázkach bolo možné konzultovať s odborníkom z príslušnej vednej disciplíny.

Metódy a techniky, použité v žánrovom výskume, aplikujú prístupy z viacerých vedných disciplín, ktoré sa volia podľa konkrétnych výskumných fáz. Terénna dokumentácia so spracovaním výsledkov sa opiera o štandardné postupy etnomuzikológie a etnológie. Archívny výskum vychádza zo zásad všeobecnej historiografie a pri spracovaní materiálu využíva štandardné textologické postupy najmä z hudobnej a literárnej histórie, ktoré aplikuje na etnomuzikologický materiál (pramenná kritika).

Štúdium piesňovej štruktúry zahŕňa analýzu nápevov aj textov. Pri hudobnej zložke sa možno opierať o etnomuzikologickú analýzu sformulovanú na domácom materiáli, ktorá je predpokladom vymedzenia hudobného štýlu (J. Kresánek, O. Elschek, A. Elscheková).⁴⁸ Pri identifikácii tzv. žánrového hudobného štýlu,⁴⁹ keď je potrebné

⁴⁸ KRESÁNEK, Jozef: Ref. 1. ELSCHKOVÁ, Alica – ELSCHKEK, Oskár: Ref. 2. ELSCHKOVÁ, Alica: Základná etnomuzikologická analýza, Ref. 13.

⁴⁹ ELSCHKOVÁ, Alica: Ref. 20. ELSCHKOVÁ, Alica: Výskum hudobných žánrov v etnomuzikológii. In: *Ethnomusicologicum III*. Revue pre etnomuzikológiu a etnochoreológiu. Ed. Oskár Elschek Bratislava : ASCO Art & Science, 2004, s. 33-42.

pracovať so subtilnejšími analytickými postupmi, sa jednak využívali hudobnoanalytické podnety rozpracované v kontexte ďalších európskych etnomuzikologických škôl (B. Bartók, Z. Kodály, L. Janáček, L. Bielawski, A. Czekanowska, D. Holý, G. Gelnar, V. Hošovskij, L. Jaščenko, I. Zemcovskij, V. Elatov a ďal.) a porovnávacej hudobnej vedy (E. M. Hornbostel, C. Sachs, M. Koliński a ďal.), jednak sa etnomuzikologická analýza rozšírila o poznatky zo systematickej hudobnej vedy, najmä hudobnej teórie a hudobnej akustiky.

Výskum poetiky piesňových textov nemá u nás k dispozícii osobitný analytický systém, ktorý by bol paralelou k etnomuzikologickej analýze. Práce, ktoré sa pokúsili túto oblasť zmapovať, majú len obmedzenú aplikačnú platnosť.⁵⁰ V tomto prípade bolo nevyhnutné vytvoriť si vlastný súbor analytických postupov. Vychádzal z kombinácie poznatkov zo všeobecných literárnovedných poetík (napríklad J. Hrabák, E. Steiger a ďal.)⁵¹ a špecializovaných poetologických štúdií (J. Mukařovský, R. Jakobson, D. S. Lichačov, J. M. Lotman a ďal.)⁵² s poznatkami z analytických sond do konkrétneho materiálu z oblasti literárnej histórie, najmä staršej literatúry a jej výskumu tzv. malých literárnych žánrov (J. Minárik, G. Gáfriková, M. Hamada, Z. Tichá, V. Černý a ďal.). Vlastné postupy pri analýze hudobnej a textovej zložky bolo potrebné vypracovať aj pri komparácii piesňových textov z písomnej a ústnej tradície.

Štúdium variability – tak vo vzťahu k nápevom a textom piesní, ako vo vzťahu ku kategórii piesňového typu – sa stalo prostriedkom na získanie kľúčových poznatkov k charakteristike daného žánru v regionálnych, etnických, historických a funkcionálnych väzbách.

Metodologickým rámcom žánrových syntéz sa stali tieto východiská:

- konfrontácia lokálneho povedomia o piesňovom žánri s jeho analytickým obrazom (tzv. etic/emic prístup);
- vzťah stabilných a variabilných žánrových znakov;
- vzťah medzi funkciami spevu a piesňovou štruktúrou;
- ohraničenie piesňového žánru (jadro a okolie, primárne a sekundárne zložky);
- recepcia piesňových foriem „vyššej“ kultúry v tradičnom prostredí.

Každá zo žánrových syntéz neprináša len základnú charakteristiku textovej a hudobnej zložky piesne, uskutočnenú na pozadí funkcionálnych väzieb spevu a charakteristiky spevných príležitostí. Sústreďuje sa aj na kľúčové otázky spojené so vznikom, vývinom a premenami piesňového žánru za pozadí pôsobenia viacerých typov tradície (ústna, písomná), vo vzťahu lokálnych, regionálnych a etnických väzieb. Sleduje jednak obraz žánru v zberateľsko-dokumentačných konceptoch, jednak obraz žánru v povedomí nositeľov tradície, ktoré vyhodnocuje ako dva paralelné segmenty žánrového štúdia. Rozšírenie žánrových štúdií o rozpracované interpretačné hľadiská priná-

⁵⁰ MARČOK, Viliam: *Estetika a poetika ľudovej poézie*. Bratislava : Tatran, 1980.

⁵¹ Napr. HRABÁK, Jozef: *Poetika*. Praha : Československý spisovateľ, 1973. STEIGER, Emil: *Základní pojmy poetiky*. Praha : Československý spisovateľ, 1969. ŽILKA, Tibor: *Poetický slovník*. Bratislava : Tatran, 1987.

⁵² MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Studie z estetiky*. Praha : Odeon, 1966. MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Studie z poetiky*. Praha : Odeon, 1966. JAKOBSON, Roman: *Lingvistická poetika : Výber z diela*. Bratislava : Tatran, 1991. LICHAČOV, Dmitrij Sergejevič: *Poetika staroruskej literatúry*. Praha : Odeon, 1971. LOTMAN, Jurij Michajlovič: *Štruktúra umeleckého textu*. Bratislava : Tatran, 1990.

ša nielen prehĺbené poznanie jednej piesňovej skupiny. Obsahuje aj poznatky k tradičnej piesňovej kultúre a k jej vývinovým, kultúrno-historickým, umelecko-estetickým a sociálno-kultúrnym súvislostiam.

5. Aspekty žánrového štúdia

Výskum piesňových žánrov obsahuje niekoľko aspektov, ktoré je potrebné zohľadniť pri ich syntetickom a komplexnom spracovaní. Tieto aspekty predstavujú okruhy výskumu, pomocou ktorých sa pohľad na piesňový žáner dostáva do širších kontextov sociálno-kultúrnych, teritoriálnych, interetnických a interkultúrnych, či historicko-vývinových. Z nich za ťažiskové považujeme nasledujúce hľadiská:

Nositel a interpret. Kategória nositeľa (speváka, interpreta) patrí k najdôležitejším aspektom žánrového štúdia. Pre viaceré žánrové skupiny je hľadisko nositeľa určujúce a podmieňuje aj ich špecifiká. Zahŕňa niekoľko kritérií, na základe ktorých možno piesňový žáner vymedziť a charakterizovať: rodové (gender) hľadisko, veková kategória, diferenciacia podľa sociálneho zaradenia, profesie a statusu, úloha výraznej osobnosti.⁵³

Rodové hľadisko ostáva vo viacerých tradičných piesňových žánroch kľúčovým a určujúcim znakom, pričom niektoré žánre sú podmienené výlučne rodovou väzbou. Rodová polarizácia na ženské a mužské piesňové žánre ide cez celú žánrovú sústavu a prejavuje sa, hoci v rôznej miere, vo všetkých žánrových kategóriách (piesne funkčne viazané, funkčne podmienené a funkčne voľné). Najviac sa odráža v obradových piesňach, kde plní aj dôležité magicko-rituálne funkcie,⁵⁴ a v piesňach spojených s prácou a zamestnaním, kde súvisí s rodovou deľbou práce a s typom zamestnania.⁵⁵ Veková stratifikácia je diferencujúcim faktorom nielen medzi žánrami, ale aj vo vnútri niektorých z nich.⁵⁶ Podiel výraznej osobnosti sa prejavuje v podobe vnášania odchýlok od žánrovej normy, účasťou na tradovaní žánru a pod.⁵⁷ Tento podiel však závisí najmä

⁵³ HERNDON, Marcia – ZIEGLER, Susanne (ed.): *Music, Gender, and Culture*. Wilhelmshaven : Florian Noetzel Verlag, 1990. BURLASOVÁ, Soňa: Teoretické a metodologické otázky štúdia nositeľov ľudových tradícií. In: *Slovenský národopis*, roč. 31, 1983, č. 1, s. 7-14. ELSCHKE, Oskár: Lieder der Frauen und Mädchen in der slowakischen Volksmusik. In: *Acta*, roč. 28, 1999, č. 2, s. 133-142.

⁵⁴ Napr. BURLASOVÁ, Soňa: Ref. 25. KOVÁČOVÁ, Juliana: Ref. 19. URBANCOVÁ, Hana: Jánske piesne z Liptova, Ref. 23. VAŽANOVÁ, Jadranka: Functions of Ceremonial Wedding Tunes, Ref. 26. URBANCOVÁ, Hana: Ref. 26. URBANCOVÁ, Hana: Pohrebné plače a duchovné piesne-odobierky, Ref. 27.

⁵⁵ Napr. KOVÁČOVÁ, Juliana: Ref. 28. URBANCOVÁ, Hana: Hlásnické piesne, Ref. 28.

⁵⁶ Napr. URBANCOVÁ, Hana: Vianočné koledy detí ako súčasť vekovej stratifikácie repertoáru. In: *Slovenská hudba*, roč. 33, 2007, č. 3-4, s. 497-518.

⁵⁷ Napr. KREKOVIČOVÁ, Eva: Tvorivá speváčka osobnosť a problematika novej tvorby. Mária Me-zovská z Liptovskej Tepličky. In: *Slovenský národopis*, roč. 32, 1984, č. 2, s. 284-306. KOVÁČOVÁ, Juliana: Pozoruhodná nositeľka piesňovej tradície v oblasti Trenčína – Mária Zajacová. In: *Musicologica Slovaca X*. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1985, s. 104-135. BURLASOVÁ, Soňa: Individuum a kolektív. Speváčka Anna Humenajová z Hrušova pri Krupine. In: *Slovenský národopis*, roč. 39, 1991, č. 3-4, s. 310-321.

od žánrovej kategórie – v menšej miere sa prejavuje v obradových piesňach a najväčší priestor má v kategórii piesní bez pevnej funkčnej väzby.

Regionálne väzby a európske súvislosti. Tradičná kultúra na Slovensku je určená regionálnymi, resp. regionálno-lokálnymi znakmi. Regionálny obraz piesňového žánru zodpovedá zovšeobecneniu jeho charakteristických znakov na základe konkrétnych lokálnych foriem bez ohľadu na to, či ide o štúdium lokálneho povedomia o žánri, alebo o analýzu repertoáru vymedzeného z pohľadu etnomuzikológa. Celoslovenská charakteristika je výsledkom vyššej miery abstrahovania žánrových znakov na základe regionálnych charakteristík. Etnická/národná forma piesňového žánru je potom súhrnom jeho regionálnych foriem. Ukázalo sa, že dominantný vplyv regionálno-lokálnych znakov je platný, hoci v rôznej miere, pre všetky piesňové žánre bez ohľadu na ich teritoriálne a etnické rozšírenie – aj v prípade nadregionálneho či nadetnického rozšírenia sa žánr začleňuje do kontextu regionálnych a lokálnych kultúr a adaptuje sa na ich znaky.⁵⁸ Tieto znaky sa stierajú až vplyvom folklorizmu a sekundárnych foriem, čo súvisí s modernizáciou tradičnej spoločnosti.

Pri hľadaní konštitutívnych znakov, ktoré charakterizujú určitý piesňový žánr, sa preto vychádza z lokálno-regionálnych znakov, ktoré sa potom porovnávajú medzi regiónmi. Ak ide o piesňový žánr rozšírený na celom území Slovenska, stanoví sa súbor žánrových znakov príznačných z celoslovenského hľadiska. V prípade niektorých žánrových skupín (obradové piesne výročného cyklu) analýzy potvrdili tesnejšie väzby v cezhraničných regiónoch, než vo vzťahu k iným regiónom Slovenska, čo potvrdzuje dominantnosť regionálnych väzieb pred etnicko-národnými.⁵⁹ Pre niektoré piesňové žánre a druhy sú zasa významné stredoeurópske či širšie európske vzťahy, ktoré z rôznych príčin (pôsobenie písomných foriem tradície – letákových tlačí, kancionálov; spoločné historické zázemie javu – kultúra vagantov, potulných spevákov a pod.) podmienujú spoločnú bázu žánrových znakov.⁶⁰

Súvislosti s niektorými kultúrnymi areálmi v Európe (napríklad horské regióny s pastierskou kultúrou, nížinné roľnícke regióny a pod.) sú dané buď spoločnou genézou, migráciou javu alebo polygenézou podmienenou spoločným sociálno-kultúrnym a hospodársko-ekonomickým typom.⁶¹ Otázkou regionálno-národných špecifik sú žánrové paralely, ktoré predstavujú analogické či príbuzné formy, vyrastajúce síce z regionálnych podmienok, ale plniace rovnaké funkcie. Patria k nim, napríklad, žán-

⁵⁸ ELSCHKEK, Oskár: Ludová hudba. In: *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Ed. Rastislava Stoličná. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 2000, s. 340-357. KREKOVIČOVÁ, Eva: Ludová pieseň. In: *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Ed. Rastislava Stoličná. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 2000, s. 301-322.

⁵⁹ Napr. URBANCOVÁ, Hana: Jánske piesne na Slovensku, ich regionálne väzby a interetnické súvislosti. In: *Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre*. (=Studia Ethnomusicologica I) Ed. Hana Urbanová. Bratislava : Ister Science; Ústav hudobnej vedy SAV, s. 13-50.

⁶⁰ Napr. URBANCOVÁ, Hana: Ref. 31. URBANCOVÁ, Hana: K stredoeurópskym súvislostiam vianočných piesní. In: *Stredoeurópske štýly tradičnej hudby a tanca*. (=Musicologica actualis 5) Ed. Oskár Elschek. Bratislava : ASCO Art & Science, 2002, s. 19-39. URBANCOVÁ, Hana: *Mariánske legendy v ľudovom speve : Príspevok k typológii variačného procesu*. Bratislava : AEPRESS, 2007, s. 46-66.

⁶¹ Napr. GAŠPARÍKOVÁ, Viera (ed.): *Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti*. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1980.

rové formy spojené so spevom pri práci v horskej prírode.⁶² V regionálnom aj nadregionálnom dosahu je kľúčovou otázkou variabilita žánrových znakov, vzťah stabilných a variabilných zložiek žánru tak medzi regiónmi, ako v interetnických vzťahoch.⁶³

Teritoriálny princíp výskumu tradičnej hudobnej kultúry, ktorý v súčasnej etnomuzikológii dominuje, vedie nevyhnutne k zohľadneniu piesňovej kultúry etnických menšín. Ukazuje sa, že piesňové žánre fungovali v interetnických (interkultúrnych) vzťahoch ako prostriedok, filter aj bariéra komunikácie.⁶⁴ Vzájomné vplyvy na báze piesňových žánrov prebiehali obojsmerne aj vo vzťahoch majority a minority.

Historicko-vývinové hľadisko. Žáner ako historicky premenlivá kategória prechádza viacerými fázami vývinu od vzniku cez viaceré vývinové štádiá a kulmináciu až po ústup, zánik, resp. transformáciu do inej žánrovej formy. Vývinové fázy piesňových žánrov v tradičnej kultúre je možné rekonštruovať pomocou dvoch prístupov, ktoré v etnomuzikológii predstavujú dve základné, hoci metodologicky odlišné línie výskumu historického aspektu.⁶⁵

⁶² Napr. GAŠPARÍKOVÁ, Viera (ed.): Ref. 61, s. 241-300. ELSCHÉKOVÁ, Alica (ed.): Ref. 14, s. 115-156.

⁶³ Napr. HRABALOVÁ, Olga: Ke studiu žatevních písní východomoravských a slovenských. In: *Slovenský národopis*, roč. 13, 1965, č. 1, s. 33-56. KOMOROVSKÝ, Ján: K problémom historickej poetiky ľudových žalospevov u východných a južných Slovanov. In: *Slovenský národopis*, roč. 19, 1971, č. 1, s. 43-56. ZYLINSKIJ, Orest: *Slovenská ľudová balada v interetnickom kontexte*. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1978. BURLASOVÁ, Soňa: Slovenské zbojnícke piesne a ich medzislovanské filiacie. In: *Československá slavistika*, 1988, s. 221-231. BURLASOVÁ, Soňa: Die slowakischen Räuberlieder und ihre interethnischen Zusammenhänge. In: *Ethnologia slavica*, roč. 20, 1988, s. 89-101. BURLASOVÁ, Soňa: Interetnické súvislosti slovenských vojenských piesní. In: *Slavica slovaca*, roč. 28, 1993, s. 143-149. KREKOVIČOVÁ, Eva: Zur Frage der Vorschung von Hirtenliedern in der Slowakei und ihre Stelle in der Region Mitteleuropas. In: *Ethnologia Slavica et Slovaca*, roč. 24-25 (1992 – 1993), s. 195-222. ELSCHÉKOVÁ, Alica: Functions and Transformational Processes of Central European Wedding Songs. In: *The World of Music*, roč. 39, 1997, č. 3, s. 31-50. KREKOVIČOVÁ, Eva: Typológia slovenských kolied a ich moravsko-česko-poľské paralely. In *XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove : Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava : Slovenský komitét slavistov; Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 303-313. VAŽANOVÁ-HORÁKOVÁ, Jadranka: K žánrovému vymedzeniu svadobnej obradovej piesne v interetnickom kontexte. In: *Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre*. (=Studia Ethnomusicologica I) Ed. Hana Urbancová. Bratislava : Ister Science; Ústav hudobnej vedy SAV, 1999, s. 51-78. URBANCOVÁ, Hana: Ref. 59. VAŽANOVÁ, Jadranka: Bridal Laments in the Context of European Wedding Traditions. In: *Musicologica Istropolitana III*. Ed. Marta Hulková. Bratislava : Katedra hudobnej vedy FFUK, 2004, s. 199-212.

⁶⁴ URBANCOVÁ, Hana: Interethnische Beziehungen und ihre soziale Dimension. Zur Musik der Deutschen in der Slowakei. In: *Vereintes Europa – vereinte Musik? Vielfalt und soziale Dimensionen in Mittel- und Südosteuropa. / United Europe – United Music? Diversity and Social Dimensions in Central and Southeastern Europe*. Ed. Bruno B. Reuer. Berlin : Weidler Buchverlag, 2004, s. 183-199. URBANCOVÁ, Hana: Deutsch-slowakische Beziehungen im Liedrepertoire der Weihnachtszeit. In: *Musicologica Istropolitana IV*. Ed. Marta Hulková. Bratislava : Katedra hudobnej vedy FFUK, s. 145-180. PELLEOVÁ, Andrea: Ref. 29.

⁶⁵ NETTL, Bruno: Historical Aspects of Ethnomusicology. In: *American Anthropologist*, roč. 58, 1956, s. 518-532. WIORA, Walter: Ethnomusicology and the History of Music. In: *Studia musicologica*, roč. 7, 1966, s. 187-193. PHILIPP, Margot L. (ed.): *Ethnomusicology and the Historical Dimension*. Ludwigsburg : Philipp Verlag, 1989.

Prvou je geneticko-vývinová hypotéza na základe analýzy hudobnoštruktúrál-nych znakov. Tento prístup sa môže opierať jednak o geneticko-vývinovú teóriu slovenskej ľudovej piesne, jednak o výsledky porovnávacej hudobnej vedy.⁶⁶ V obidvoch prípadoch sa vychádza z predpokladu, že hudobné útvary jednoduchšej štruktúry sú typologicky staršie než útvary zložitejšie. V prípade piesňových žánrov vystupuje do popredia aj vzťah medzi štruktúrou a funkciou spevu – sociálna funkcia často pôsobila na pretrvávanie archaických znakov a mnohé archaické prvky piesňovej štruktúry súvisia vo väčšej miere s funkciou, než s vekom a historickým rozmerom daného žánru.⁶⁷

Druhý prístup sa opiera o historické pramene a využíva metódy historiograficky orientovaných disciplín.⁶⁸ Jeho súčasťou je vyhodnotenie vzťahu pamiatky k dobovej ľudovej hudobnej kultúre, resp. hľadanie paralel medzi historickými prameňmi a folklórnou tradíciou.⁶⁹ Osobitným prípadom je prístup založený na komparácii historických prameňov a novodobých záznamov, ktorý sa analyzuje ako vzťah písomných a ústnych foriem tradície. Tento prístup je vhodné aplikovať vtedy, ak súčasťou piesňového žánru je recepcia foriem „vyššej“ kultúry tradičným prostredím. Na tejto báze možno získať poznatky ku genéze a vývinovým fázam piesňového žánru a sledovať procesy adaptácie v poetike a hudobnej zložke pri začlenení do funkcionálnych kontextov tradičnej kultúry.⁷⁰ Ide často o piesňové žánre, ktoré buď prenikali do tradičného prostredia „zhora“, alebo sa formovali „na pomedzí“.

Premeny a folklorizmus. Kategória piesňového žánru odráža prostredníctvom sociálnej funkcie spevu a väzby na spevnú príležitosť pevné začlenenie piesní do života človeka aj širšieho spoločenstva. Je preto osobitne senzitívna na zmeny v životných podmienkach človeka a jeho životného štýlu. Vplyv folklorizmu sa dosiaľ sledoval vo väčšej miere na báze väčších repertoárových celkov, než na príklade piesňových žánrov.⁷¹ Zmeny v kontextových súvislostiach spevu sa premietajú jednak do vzťahu medzi

⁶⁶ KRESÁNEK, Jozef: Ref. 1. ELSCHÉKOVÁ, Alica: Strukturelle Frühformen slavischer Volksmusik. In: *Anfänge der slavischen Musik*. Ed. Ladislav Mokrý. Bratislava : Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 1966, s. 147-164. CZEKANOWSKA, Anna: *Ludowe melodie wąskiego zakresu w krajach słowiańskich*. Kraków : Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1972.

⁶⁷ Napr. URBANCOVÁ, Hana: Die Johannislieder in der Slowakei, Ref. 23.

⁶⁸ WIORA, Walter: Die Bedeutung der schriftlichen Quellen für die Geschichte des europäischen Volksgesanges. In: *Studia musicologica*, roč. 13, 1971, s. 297-306.

⁶⁹ Napr. KRESÁNEK, Jozef (ed.): *Melodiarium Annae Szirmay-Keczer*. Bratislava : Opus, 1967. ELSCHÉK, Oskár: Hajduken- und Hirtentänze in Geschichte und Gegenwart. In: *Historische Volksmusikforschung*. Ed. Ludwig Bielawski a ě. Kraków, 1979, Polskie Wydawnictwo Muzyczne s. 45-72. URBANCOVÁ, Hana: Vianočné piesne zo zbierky Andreja Kmeťa a ústna tradícia 20. storočia. In: *Hudobný archív 16*. Ed. Viera Sedláková. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 254-305.

⁷⁰ URBANCOVÁ, Hana: Ref. 31. URBANCOVÁ, Hana: Hlásnické piesne, Ref. 28. URBANCOVÁ, Hana: Vianočné piesne medzi písomnou a ústnou tradíciou : Vzťah folklórneho repertoáru k historickým prameňom 17. – 19. storočia. In: *Vianoce a hudba*. (=Studia Ethnomusicologica II) Ed. Hana Urbančová. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; Ister Science, 2002, s. 120-156.

⁷¹ KREKOVICHOVÁ, Eva: *O živote folklóru v súčasnosti : Ludová pieseň*. Bratislava : Národopisný ústav SAV, 1989.

jadrom žánru a jeho okolím,⁷² jednak do piesňovej štruktúry a prednesových znakov.⁷³ Môžu mať podobu buď všeobecných a zreteľných tendencií, alebo singulárnych zmien, ktoré možno identifikovať až na pozadí viacerých analogických prípadov. Tieto zmeny sa dajú sledovať pomocou porovnania stabilných žánrových znakov a individuálnych odchýlok. Premeny piesňových žánrov vnikajú často ako dôsledok zmien v štruktúre funkcií spevu. Štruktúra funkcií sa mení pod vplyvom presunov piesní k iným spevným príležitostiam, k inej kategórii nositeľa a interpreta a pod.

Druhým významným faktorom zmien je presun na pôdu sekundárnych foriem existencie – na bázu folklorizmu. Folklorizmus je síce diferencovaný podľa foriem a stupňov,⁷⁴ jeho pôsobenie však na jednej strane urýchľuje proces žánrových zmien, na druhej strane prispieva ku kontinuite alebo k oživovaniu piesňových žánrov, hoci na odlišnej sociálno-kultúrnej a funkcionálnej báze.

6. Modely žánrových syntéz

Syntetizujúce spracovanie piesňových žánrov vychádza z niekoľkých zásad: komplexnosť pohľadu, kombinácia viacerých aspektov štúdia, vymedzenie žánrových špecifik. Tieto zásady sa zakomponovali do individuálnych modelov žánrových syntéz. V prípade konkrétnych piesňových žánrov prispeli k definovaniu ťažiskových aspektov štúdia, pričom ovplyvnili výber materiálu, jeho analýzu aj interpretáciu. Modely žánrových syntéz ako myšlienkové schémy vychádzali z overených postupov domáceho výskumu a zároveň hľadali individuálne riešenia, zodpovedajúce špecifikám daného piesňového žánru.

Každá z predložených monografických prác vznikala s dopredu formulovaným zámerom – riadi sa vlastným modelom spracovania, ktorý je aj jej základným myšlienkovým rámcom.

Monografia *Trávnice – lúčne piesne na Slovensku* (2005)⁷⁵ je výsledkom desaťročného štúdia, realizovaného medzi rokmi 1994 – 2004. Jeho súčasťou bol terénny a archívny výskum, spracovanie materiálu (transkripcia, analýza, klasifikačno-typologické triedenie) a vyhodnotenie na viacerých úrovniach interpretácie materiálu. Monografia sa orientuje na problematiku vymedzenú v podnápise (*ku genéze, štruktúre a premenám piesňového žánru*), ktorá sa zároveň zosúladiť so základnou myšlienkovou líniou celej práce: konfrontáciou „ideálneho“ obrazu trávnic, spojeného s formovaním slovenskej národnej a kultúrnej identity, s reálnym postavením týchto piesní v tradičnom roľnícko-pastierskom prostredí na Slovensku. Tejto idei je podriadená koncepcia práce a obsahová štruktúra.

⁷² Napr. URBANCOVÁ, Hana: Jánske piesne z Liptova, Ref. 23. URBANCOVÁ, Hana: Ref. 26.

⁷³ Napr. URBANCOVÁ, Hana: *Trávnice – lúčne piesne na Slovensku : Ku genéze, štruktúre a premenám piesňového žánru*. Bratislava : AEPres, 2005, s. 217-222.

⁷⁴ BAUMANN, Max Peter: Ref. 36. KREKOVIČOVÁ, Eva: Folklor a folklorizmus vo vzťahu k folklórnym žánrom v súčasnosti. In: *Folklorizmus na prelome storočí : Zborník príspevkov z medzinárodného sympózia*. Ed. Vladimír Kysel. Bratislava : Prebudená pieseň, 2000, s. 58-63. LUTHER, Daniel: Hranice folklorizmu. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 12, 2005, č. 1, s. 11-15.

⁷⁵ URBANCOVÁ, Hana: Ref. 73.

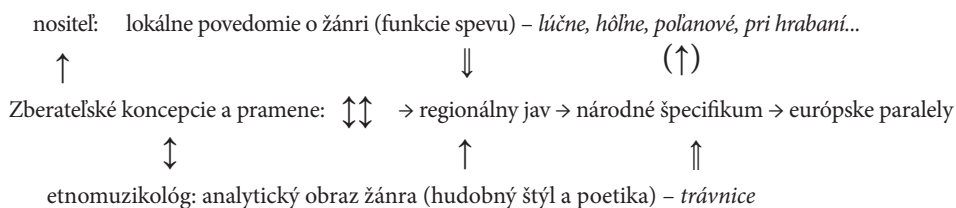
Východiskom žánrovej monografie bolo zhodnotenie širokej pramennej základne, ktorá bola k dispozícii: odráža v kontexte dobových myšlienkových prúdov dejiny recepcie piesňového žánru, ako ich dokladajú písomné aj zvukové pramene. Pomocou nich sa sledoval proces konštrukcie obrazu o žánri v pohľade príslušníkov inteligencie, smerujúci od pracovnej piesne cez národný a kultúrny symbol až po environmentálny znak.

Trávnice predstavujú lyrické piesne žien, ktoré sa spievali pri sezónnej práci v letnom období na lúkach v horskom prostredí. Genéza trávnic a kryštalizácia dominantných žánrových znakov prebiehali v oblastiach, kde lúčne hospodárenie tvorilo jednu z hlavných hospodárskych aktivít. Na tomto území sa trávnice formovali pod vplyvom dvoch zložiek tradičnej vokálnej kultúry: jednak v kontexte piesňových žánrov roľníckej kultúry, jednak pod vplyvom spevu v horskom prostredí. Na proces kryštalizácie týchto znakov mali podstatný vplyv funkcie spevu pri práci v horskom prostredí a jeho dialogický charakter. Podľa geneticko-vývinovej teórie slovenskej ľudovej piesne možno na základe analýzy hudobnoštýlových znakov predpokladať, že jadro tohto piesňového žánru sa viaže jednak na fázu kulminácie štýlovej vrstvy roľníckej kultúry (14. – 15. stor.), ktorá časovo spadá do obdobia začiatku rozširovania lúčneho hospodárenia na našom území, jednak sa viaže na viaceré vývinové fázy štýlovej vrstvy horskej pastierskej kultúry (14. – 18. stor.), ktoré sa časovo prekrývajú s príchodom kolonizácie na valašskom práve.

Ťažiskom monografie sa stala konfrontácia obrazu o žánri v povedomí jeho nositeľiek a obrazu získaného prostredníctvom etnomuzikologickej analýzy materiálu. Opis pracovných situácií spolu s akustickými vlastnosťami horského prostredia pomohol pochopiť funkcie spevu, hudobnú štruktúru, spôsob prednesu a poetiku textov. Typológia vokálnych útvarov pomohla hypoteticky určiť genézu a vývinové fázy formovania samotného piesňového žánru. Stala sa vstupom k analýze žánrových znakov trávnic, ktoré sa udržiavali za stabilných prednesových podmienok ako relatívne nemenné. Podstatným zmenám začali podliehať až pri zásadných premenách v spôsobe života tradičnej rurálnej spoločnosti.

V dejinách recepcie slovenskej ľudovej piesne sú trávnice príkladom emblematickej regionalizácie regionálnych a lokálnych foriem do podoby celonárodného symbolu. Piesňový žánr s územne ohraničeným výskytom, s rôznou mierou žánrovej homogénnosti v centrálnych a v okrajových zónach rozšírenia, s rozmanitými názvami v lokálnej ľudovej terminológii zjednotili pod spoločný názov trávnice v priebehu 19. storočia až zberatelia a vzdelanci národného obrodenia. Ich zásluhou sa pôvodne regionálna forma povýšila na celoslovenskú a v tejto podobe sa prezentovala vo vzťahu k iným etnickým (národným) kultúram ako slovenské špecifikum. Analogické procesy prebiehali aj v iných európskych kultúrach.

Model I:

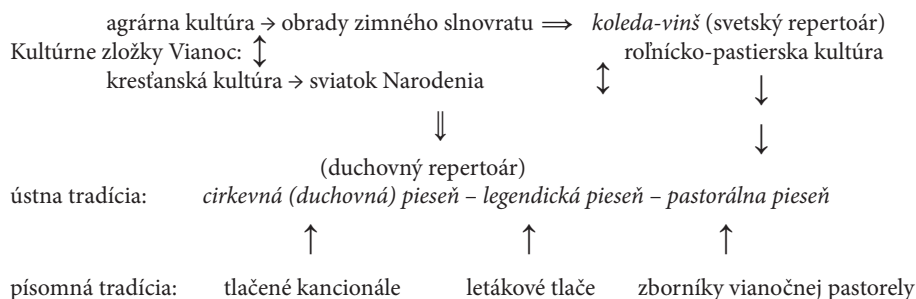

Ďalšie dve monografie vznikali v rozmedzí rokov 2000 – 2006. Sú medzi sebou úzko prepojené, hoci sa venujú odlišným druhovo-žánrovým kategóriám. Dokumentujú presahy medzi piesňovými druhmi a žánrami, ktoré sú výsledkom reálneho fungovania piesní v živote tradičnej spoločnosti a ich začlenenia do aktuálneho systému spevných príležitostí. Ich historické väzby sú doložené rozsiahlym fondom historických prameňov, pomocou ktorých bolo možné sledovať pôsobenie ústnych a písomných foriem tradície na genézu a vývin konkrétnych piesňových typov.

Monografická štúdia *Vianočné piesne v slovenskej ľudovej tradícii* (2001)⁷⁶ vznikla so zámerom dospieť k obrazu o vianočných piesňach (koledách), ktorý by zohľadnil jeho vnútornú diferenciáciu a zároveň definoval väzby na historické vrstvy vianočného repertoáru.

Vianočné koledy z ústnej tradície predstavujú heterogénny repertoár, ktorý v komparácii s historickými prameňmi umožnil vytvoriť *návrh historicko-vývinovej typológie piesňového žánru*. Táto typológia vymedzila príslušnosť piesňového repertoáru vianočného obdobia k dvom kultúrnym vrstvám sviatkov, spojeným s agrárnou a kresťanskou tradíciou (zimný slnovrat, Narodenie), pričom zároveň diferencovala historicko-vývinové pozadie tohto piesňového repertoáru (svetský a duchovný). Pomohla objasniť genetické väzby vianočného repertoáru z ústnej tradície jednak na vokálne útvary obyčají koledovania (koleda-vinš), jednak na oficiálny kancionálový repertoár (cirkevná pieseň), letákové tlačé (legendická pieseň) a na rukopisné repertoárové zborníky vianočnej pastorely (pastorálna pieseň). Analýza štýlových znakov v hudobnej zložke a poetike textov tieto kultúrne a historické väzby vianočných kolied potvrdila a odhalila ich zviaanosť s viacerými typmi tvorby (ľudová, umelá, pololudová).

Model II:

V monografii *Mariánske legendy v ľudovom speve* (2007)⁷⁷ je zachytený žáner náboženskej spievanej epiky ako súčasť historických vrstiev európskej kresťanskej kultúry. Východiskom bolo zhodnotenie archívnych a publikovaných prameňov a ich konfrontácia s letákovými tlačami pochádzajúcimi z 19. a 20. storočia. Na rozdiel od starších prác, ktoré evidovali piesňové legendy len s kompletným príbehom, akceptovali sme aj redukované verzie, fragmenty a epizodické celky. Na tomto základe sa sledovali viaceré stupne variačnej premeny piesňových typov: ukázalo sa, že na jednej strane

⁷⁶ URBANCOVÁ, Hana: Ref. 24.

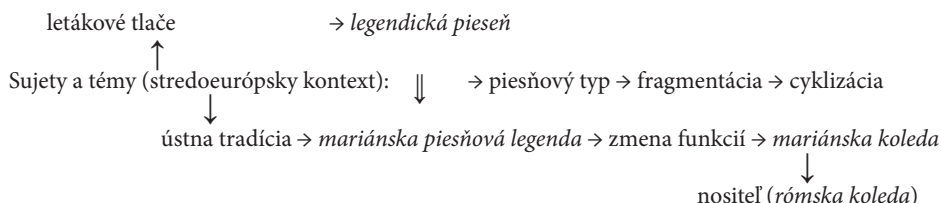
⁷⁷ URBANCOVÁ, Hana: *Mariánske legendy*, Ref. 60.

prechádzali fragmentarizáciou, na druhej strane zoskupovaním do väčších cyklických celkov. Kľúčovou otázkou sa stalo sledovanie variačných premien jednotlivých piesňových typov na pozadí funkcií spevu, formulované v podnadpise monografie (*príspevok k typológii variačného procesu*).

Legendické piesne presahujú do dvoch okruhov tradície, ktoré majú pre pochopenie týchto piesní kľúčový význam. Mariánske legendy z ústnej tradície na jednej strane súvisia s médiom letákových tlačí, na druhej strane majú silné väzby na spev v období Vianoc (mariánska koleda). Rozšírením záberu aj na varianty pochádzajúce z týchto dvoch zdrojov vznikla široká porovnávacia báza, pomocou ktorej sa dali sledovať genetické aj typologické väzby mariánskych legiend v tlačenej forme aj v tradičnom slovenskom speve, spolu s náčrtom vzťahov k viacerým stredoeurópskym regiónom.

Prostriedkom na sledovanie týchto vzťahov bol sujet a piesňový typ. Variabilita sujetu prináša informáciu o výskyte legendických tém a príbehov. Variabilita piesňového typu umožnila sledovať variačný proces až na hranice piesňového žánru. Jednotlivé piesňové varianty dokladajú súvislosť s konkrétnymi podmienkami a situáciami spevu. V tomto pohľade boli piesňové zlomky a sujetovo neúplné verzie interpretované ako dôsledok začlenenia piesní do spevnej príležitosti, v kontexte ktorej fungovali ako jej plnohodnotná zložka. Tento variačný proces sa dal sledovať na príklade spevu počas vianočného obdobia – pri presune mariánskych legendických piesní do obvyčajnej koledovania po domoch, kedy dochádzalo k najradikálnejšiemu skracovaniu a redukcii epických textov. Príslušnosť týchto fragmentov k legendám dokladá pretrvávajúce niektorých kľúčových žánrových znakov, ale tiež povedomie o kontexte – o príbehu, na pozadí ktorého tieto fragmenty tvorili funkčnú súčasť spevu.

Model III:

Monografia *Jánske piesne na Slovensku* (2010)⁷⁸ vznikala v priebehu niekoľkých výskumných fáz, ktoré smerovali od základnej žánrovej charakteristiky týchto obradových piesní výročného cyklu až po rekonštrukciu ich obradového kontextu. Prvá žánrová sonda na príklade regionálnej tradície Liptova z roku 1993 sa stala východiskom ďalšieho spracovania jednak z hľadiska podielu jánskych piesní v hudobnoštýlových vývinových vrstvách piesňovej kultúry na Slovensku, jednak z hľadiska regionálnych a interetnických väzieb.

Štúdium vzťahu piesne a obradu vyústilo do rekonštrukcie obradového kontextu. Táto rekonštrukcia sa opierala o analýzu a interpretáciu žánrových znakov piesní na

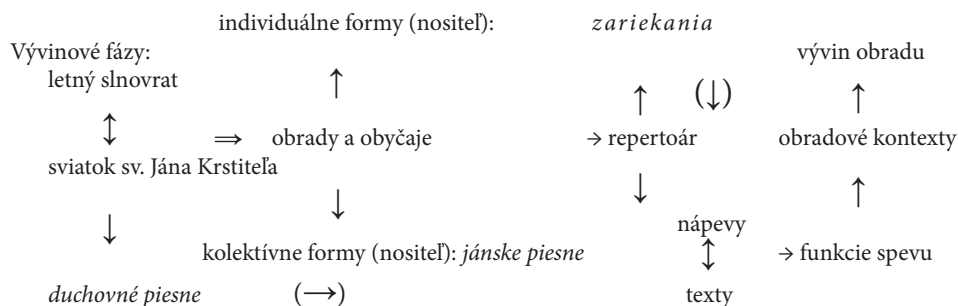
⁷⁸ URBANCOVÁ, Hana: *Jánske piesne na Slovensku : Štruktúra, funkcia, kontext*. Bratislava : AEPRESS, 2010.

pozadí sémantiky a formy obradu, ako ich dokladajú historické pramene a staršie terénne výskumy nielen na Slovensku, ale aj v ďalších európskych regiónoch. Vzhľadom na ústup tradície sa poznatky o obradovom kontexte pomocou terénneho výskumu na Slovensku už nedali získať. Ostali však zakonzervované v štruktúre piesní – v ich textovej aj hudobnej zložke. Prostredníctvom rekonštrukcie funkcií spevu sa potvrdili úzke genetické aj vývinové väzby obradových jánskych piesní na obrad, z ktorého vznikli a ktorého vývin a premeny sprevádzali – na obyčaj pálenia ohňov v predvečer sviatku sv. Jána Krstiteľa. Cieľom monografického spracovania piesňového žánru bolo štúdium týchto väzieb, naznačených v podnápise práce (*štruktúra, funkcia, kontext*).

Jánske piesne patria na Slovensku k piesňovým žánrom výročného cyklu, ktoré boli dokumentované len v obmedzenom množstve a prevažne v podobe zlomkového repertoáru – patria k obradovým piesňovým žánrom, ktoré sa v období terénnej dokumentácie nachádzali v štádiu rozkladu. Spievali sa v období letného slnovratu ako súčasť kolektívnej občeje pálenia ohňov popri prednese zariekaní a speve duchovných piesní. V súčasnosti predstavujú historicky uzavretý jav, ktorý pretrvával prevažne v pamäti spevákov ako zložka latentného repertoáru a v separácii od súčasných foriem občeje pálenia ohňov. Rôznorodé typy prameňov k týmto piesňam, pochádzajúce zo širokého časového obdobia od prvej tretiny 19. storočia až po začiatok 21. storočia, sa spájali s rozmanitými prístupmi zberateľov k ich dokumentácii. Po kritickom zhodnotení sa stali súčasťou reprezentatívneho korpusu jánskych piesní z celého územia Slovenska. Po doplnkových terénnych výskumoch sa tento repertoárový korpus stal predmetom žánrovej analýzy, ktorá musela vziať do úvahy špecifiká tohto materiálu a zvoliť odlišný prístup k jeho analýze než v prípade piesňových žánrov s relatívnou životnosťou v čase ich dokumentácie.

Žánrová charakteristika jánskych piesní sa opiera o analýzu hudobnej a textovej zložky ako dvoch relatívne samostatných vrstiev piesňovej štruktúry. Predstavujú dva špecifické výrazové systémy, ktoré sa vo vzťahu k obradovému kontextu správajú odlišne. Napriek tomu bolo možné analýzu hudobnej aj textovej zložky uviesť do vzájomnej korelácie a prispieť tak k hypotetickému náčrtu viacerých vývinových fáz obradového spevu. Ukázalo sa, že hudobnosť a melódickosť znakov jánskych piesní, melódické typy, motívická skladba piesňových textov a ich veršová forma sa utvárali nielen dlhodobým vývinom, ale aj regionálnymi väzbami a vzťahmi k ďalším piesňovým žánrom. Obraz o územnom rozšírení jánskych piesní a ich štýlových znakov sa stal dôležitou súčasťou žánrového profilu.

Model IV:

Súčasťou všetkých štyroch syntéz je materiálová príloha – piesňové antológie (pri dvoch monografiách aj so zvukovou prílohou). Výber a radenie ukážok ilustrujú riešenú problematiku, pričom spôsob predstavenia materiálu je podriadený metóde analýzy, použitej v práci. Oddelené publikovanie nápevov a textov – v slovenskej etnomuzikológii menej bežné – bolo v prípade trávnic dané princípom obecnej noty, na báze ktorej tieto piesne fungujú. V ďalších troch prípadoch sa rešpektuje celok piesňovej štruktúry. Antológie sa v zásade orientujú buď na prezentáciu hudobnoštýlových vrstiev (v ich rámci prípadne aj melodických typov), alebo na piesňové typy, viazané na stabilný základ textu (prípadne na jeden melodický typ).

Všetky štyri monografie prinášajú syntézy na národnej úrovni, ktoré sú príspevkom k vlastivedne koncipovanému výskumu. Zároveň sú vkladom do európskeho výskumu piesňových žánrov tak z pohľadu regionálno-národných kultúr, ako z hľadiska konceptu piesňového žánru a tvorby individuálnych modelov žánrového výskumu.

7. Perspektívy žánrového výskumu

Výskum tradičných piesňových žánrov na Slovensku má v sebe zakomponované dve hľadiská. Na jednej strane je súčasťou domáceho, vlastivedne orientovaného bádania. Prístup k piesni ako k hudobno-textovej štruktúre rozšíril poznávacie možnosti etnomuzikologických prác, ktoré takto prispievajú k štúdiu nielen hudobnej, ale aj slovesnej kultúry, spojenej s domácim jazykom. V tomto zmysle je výskum piesňových žánrov príspevkom k dokumentácii, poznávaniu a sprístupňovaniu tradičnej piesne ako súčasti kultúrneho dedičstva a kultúrnej histórie Slovenska. Vo vzťahu k predloženým žánrovým syntézam sú dôležité poznatky, ktoré sa týkajú domácich špecifik, európskych väzieb a historického rozmeru tradičných piesňových žánrov:

1. **Trávnic** ako piesne s bohatou históriou dokumentácie aj teoretickej reflexie sa stali osobitne príťažlivým predmetom štúdia. Za najvýznamnejší možno považovať získaný poznatok o regionálne ohraničenom rozšírení žánru na území stredného a severného Slovenska, s okrajovými zónami v priľahlých oblastiach. V prostredí slovenskej inteligencie 19. storočia sa regionálny jav začlenil do procesov konštrukcie slovenskej národnej identity a povýšil sa na národný symbol. To sa spätne odrazilo na preferovaní dokumentácie trávnic v tradičnom prostredí, na lokálnom povedomí o hodnote tohto žánru aj na jeho začlenení do umeleckej, najmä hudobnej tvorby druhej polovice 19. a 20. storočia. Komparácia v interetnických súvislostiach odhalila síce prítomnosť žánrových paralel v horských oblastiach viacerých európskych regiónov roľnícko-pastierskej kultúry, ale zároveň potvrdila špecifikum trávnic pre územie Slovenska.

2. **Mariánske legendy** ako najpočetnejší repertoár náboženskej piesňovej epiky u nás odrážajú prostredníctvom jednotlivých piesňových typov väzby na viaceré európske areály. Zároveň dokladajú významný podiel slovenského prostredia na tvorivej recepcii týchto piesní aj na ich ďalšom variačnom pretváraní. Súvisia nielen s uctievaním mariánskeho kultu, ale aj s antropologicky podmieneným záujmom človeka o príbeh s tajomstvom – vďaka nemu tieto piesne prekračovali úzke konfesijné hranice a stali sa súčasťou všeobecne rozšíreného piesňového fondu, a to najmä v speve počas vianočného obdobia.

3. **Vianočné koledy** z ústnej tradície predstavujú vnútorne diferencovaný repertoár, ktorý v komparácii s historickými prameňmi umožnil vytvoriť historicko-vývinovú typológiu piesňového žánru. Táto typológia pomohla objasniť genetické väzby vianočného repertoáru z ústnej tradície jednak na tradičné obyčaje koledovania, jednak na kancionálový repertoár, rukopisné repertoárové zborníky vianočnej pastorely a na letákové tlač.

4. **Jánske piesne** predstavujú štýlovo aj funkčne heterogénny repertoár, ktorý dokladá viaceré vývinové fázy obradu a jeho piesňového repertoáru. Žánrová analýza jánskych piesní prispela k rekonštrukcii obradového kontextu a potvrdila predpoklad, že piesne s obradovou funkciou konzervujú mnohé kontextové súvislosti spevu, ktoré spätne osvetľujú zaniknuté formy obradu.

Okrem vlastivedného zamerania sa sledovala nastolená problematika z teoreticko-systematického hľadiska. Z tejto pozície je práca vkladom do európskej etnomuzikológie. Nadväzuje na práce z oblasti žánrového štúdia a na príklade domáceho materiálu rieši problematiku žánrových syntéz ako individuálnych modelov slúžiacich na poznávanie špecifik daného piesňového žánru.

1. Základom monografií je rozpracovanie konceptu piesňového žánru na štyroch typovo odlišných prípadoch. Z hľadiska funkcií a spevných príležitostí je to kategória piesní spojených s prácou žien v prírode (trávnice), obradových piesní výročného cyklu (piesne obdobia zimného a letného slnovratu: vianočné koledy a jánske piesne) a legendických piesní (mariánske legendy). Tieto piesňové kategórie obsahujú prvky lyrického, epického a dramatického druhu.

2. Monografie vznikli so zámerom tvorby žánrových syntéz, ktoré sú orientované na mapovanie žánrových špecifik – znakov, ktoré daný piesňový žáner vyčleňujú z kontextu ostatných a jeho jedinečné, individuálne znaky zároveň prezentujú v širších, najmä sociálno-kultúrnych a historicko-vývinových súvislostiach. Prinášajú modelové riešenia štúdia žánrových špecifik. V druhom pláne zohľadňujú kritériá, vedúce k zoskupovaniu do piesňových skupín a žánrových sústav – tieto kritériá však tvoria východiskový, spoločný rámec, na báze ktorého sa štúdium individuálnych prípadov diferencuje.

Perspektívy žánrového výskumu vidíme v troch okruhoch problematiky:

- a) Pokračovanie v spracovaní jednotlivých piesňových žánrov prostredníctvom žánrových syntéz. Výber je plánovaný tak, aby sa doplnil obraz žánrovej sústavy proporčne podľa všetkých žánrových kategórií (piesne funkčne viazané, funkčne podmienené a funkčne voľné). V stave rozpracovania sa nachádzajú monografické práce o ďalších obradových piesňach výročného a rodinného cyklu; pozornosť sa bude venovať prehĺbenému spracovaniu tzv. pololudových žánrov z pomedzia písomnej a ústnej tradície; pripravujú sa sondy do piesňových žánrov ľudového duchovného spevu a do vybraných tematických piesňových skupín.
- b) Rozšírenie metodológie výskumu o nové aspekty, ktoré sa týkajú medzižánrových presahov. Majú jednak podobu prelínania jednotlivých piesňových žánrov a druhov, jednak podobu oscilácie piesňových segmentov, ktoré získavajú žánrové určenie až po začlenení do kontextu konkrétnej piesňovej skupiny. Tento prístup prinesie poznatky k zoskupovaniu piesňových žánrov do väčších celkov na základe príbuznosti v piesňovej štruktúre aj vo funkciách spevu.
- c) Otvorenie výskumu žánrových systémov (sústav) ako výskumnej oblasti, ktorej je potrebné venovať zvýšenú pozornosť. Návrhy žánrovej sústavy slovenských ľudov-

vých piesní dosiaľ ostávali prevažne v podobe schém s celoslovenskou platnosťou, ktoré sa aplikovali na regionálny a lokálny materiál s dodatočným zapracovaním regionálnych špecifik. Táto problematika sa bude riešiť na viacerých úrovniach od terénneho výskumu až po teoretické zhrnutie poznatkov. Na rozdiel od syntéz na báze jednotlivých žánrov k štúdiu žánrových sústav bude potrebné pristupovať s inou metodikou, ktorá sa premietne najmä do terénneho výskumu. Teoretická reflexia sa bude opierať o metodologické zásady, vypracované v rámci doterajšieho žánrového štúdia.

Orientácia na spracovanie jednotlivých piesňových skupín, vyčlenených na niekoľkých úrovniach žánrového štúdia (druh – žáner – subžáner), priniesla možnosť sústrediť sa najmä na špecifické znaky každej z vymedzených piesňových skupín. Žánrové syntézy sa stali prostriedkom hĺbkového štúdia, zameraného vo väčšej miere na špecifiká a odlišnosti medzi jednotlivými žánrami. Diferencujúce znaky sú však zároveň aj jedným z prostriedkov konštrukcie žánrových sústav. Ďalším prostriedkom je štúdium spoločných a príbuzných znakov, ktoré pomáhajú zoskupovať jednotlivé žánre do väčších skupín – tematických, funkcionálnych, hudobnoštýlových. Žánrové syntézy preto možno považovať za určitý predstupeň tvorby žánrových sústav.

V slovenskej etnomuzikológii sa dosiaľ pozornosť sústredila najmä na spracovanie vybraných piesňových skupín – piesňových druhov a žánrov. Táto výskumná línia sa dlhší čas rozvíjala bez toho, aby sa priebežne a rovnako intenzívne riešila aj otázka žánrového systému slovenskej ľudovej piesne. Ak spracovanie jednotlivých piesňových žánrov smerovalo k žánrovým syntézam založeným na komplexnom prístupe s interdisciplinárnym zázemím, problematika žánrových sústav ostávala v úzadí, pričom pri aktuálnom výskume sa aplikovali schémy žánrovej sústavy bez hlbšieho vnútorného rozpracovania. Táto nerovnomernosť vo vývine poznania naznačuje, že v budúcnosti bude potrebné sústrediť väčšiu pozornosť práve na problematiku žánrových sústav.⁷⁹

Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 2/0165/10.

⁷⁹ Text štúdie je rozšírenou a upravenou verziou autoreferátu doktorskej dizertačnej práce.

SUMMARY

SONG GENRES IN TRADITIONAL MUSICAL CULTURE IN SLOVAKIA

MODELS OF GENRE SYNTHESIS IN ETHNOMUSICOLOGY

Research into traditional song in Slovakia has been conducted in the context of two scholarly disciplines: ethnology (ethnography) and musicology (especially musical theory). On this basis two independent lines of research have developed, which at certain stages have had overlapping fields of interest and have worked closely together. Traditional song genres became a common ground where ethnology and (ethno)musicology combined in the closest co-operation.

Two standpoints are involved in the study of traditional song genres. On the one hand, this is specifically Slovak research, mapping the cultural history and cultural heritage of Slovakia. On the other hand, it is a theoretical contribution to the study of song genres in contemporary ethnomusicology. Taking Slovak material as an example, the study addresses the question of genre syntheses as individual models which contribute to knowledge of the specificities of the given song genre.

Conceptions of genre syntheses are based on a common outline which is adapted to the conditions of the particular material, taking genre specificities into account. The syntheses have a common content schema: history of documentation and the current state of research (sources and collectors' concepts); singing occasions and functions of singing (socio-cultural context); definition of the song genre and terminology; song repertoire; song structure and function (musical and textual components); local-regional forms; genre characterisation in the ethnic/national context; interethnic and intercultural relations. The methodology of the genre syntheses consists in a combination of various premises: confrontation of local awareness of the song genre with its analytical profile (emic/etic); the relation of stable and variable genre features; the relation between song structure and function of singing; delimitation of the song genre (core and surroundings, primary and secondary components).

Taking the example of selected song genres, we illustrate four models of genre syntheses. They relate to song categories which are distinct in terms of genesis and evolution, function of singing and links with singing occasions: songs connected with the work of women in the countryside (hay-making songs), traditional religious songs (legends of the Virgin Mary), and ritual songs of the yearly cycle (Christmas carols, Midsummer songs). While the genre syntheses are based on a common framework definition of the song genre, they are orientated mainly towards capturing the individual features of each genre in particular. They provide data about Slovak specificities, European links, contextual relations, and historical background.

The hay-making songs (*trávnice*), with a rich history of documentation and theoretical reflection, became a peculiarly attractive object of study from a number of aspects. One may judge the most significant finding to be the regional delimitation of the genre's diffusion in central and northern Slovakia, with peripheral zones in adjacent areas. 19th century Slovak intellectuals integrated the hay-making songs, as regional phenomena, into the Slovak national identity which was in process of construction and elevated them to a national symbol. While interethnic comparison has revealed the presence of genre parallels in mountain areas of a number of European regions, at the same time it has confirmed the specificity of hay-making songs for the territory of Slovakia.

Marian legends, as the most numerous repertoire of religious song epic in Slovakia, through individual song types reflect linkages with broader European contexts. At the same time, they document the important contribution of the Slovak setting to the creative reception of these songs and their further variant reworking. The songs are connected not only with devotion to the Marian cult but also with an anthropologically conditioned interest of man in an event with a mystery – thanks to this, these songs went beyond narrow confessional boundaries and became part of a generally diffused

song fund, especially for singing during the Christmas period. The transformation of legendary songs to Marian carols results from the fact that the singing of these songs was concentrated in the Christmas period.

Christmas carols from the oral tradition represent a heterogeneous repertoire, which it was possible to compare with the historical sources so as then to create a historical-evolutionary typology of the song genre. This typology helped to clarify the genetic links of the Christmas repertoire from oral tradition, on the one hand with traditional customs of carol-singing, and on the other hand with the official hymnbook repertoire, manuscript repertoire volumes of Christmas pastorelas, and songsheets with song legends.

The Midsummer songs belong to the oldest layers of traditional song culture and offer a close-up view of the interpenetration of pre-Christian and Christian elements. Analysis of the musical and textual components of this song genre has contributed towards reconstructing the ceremonial context. It has confirmed the assumption that songs with a ceremonial function conserve many contextual associations of singing which throw light upon vanished forms and semantics of ritual.

In Slovak ethnomusicology hitherto, attention has been focused on the study of selected song groups. This line of research has evolved without addressing the question of genre system. In future it will be necessary to focus more attention precisely on this area of genre study.